

Těšínské Slezsko v rámci okupovaného pohraničí v letech 1938-1945

Mečislav Borák

In: *Historie okupovaného pohraničí 1938-1945*. Sv. 11. Ústí nad Labem, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Albis international 2006, s. 83-135. ISBN 80-86971-00-7, ISSN 1212-3439.

Výklad o okupaci českých zemí za druhé světové války podávaly školní učebnice dějepisu až donedávna většinou jen na příkladu Protektorátu Čechy a Morava a dodnes jsou ještě příliš skoupé na slovo, mají-li se zmínit o situaci ve „zbytku“ českých zemí, přiřčeném k různým župám a provinciím Německé říše. Takové zkrácení postihlo rovněž oblast Ostravska, z níž jen poměrně malá část patřila k protektorátu. České Slezsko, až na úzký pruh území po pravém břehu Ostravice na Frýdecku a Ostravsku,¹ stejně jako většina území severní Moravy, byly totiž po celou dobu války mimo protektorát. Platily tam zákony v mnohém odlišné od těch protektorátních, což se promítalo i do postavení místního obyvatelstva, forem okupační politiky, podob perzekuce či projevů odporu proti okupantům.

Zvláště výrazně se od poměrů v protektorátu, ale i od poměrů v Sudetech, odlišovala situace na okupovaném Těšínsku. Většina české společnosti však tyto odlišnosti bohužel nezná. Zčásti to platí i o postupu poválečných úřadů, které někdy nerespektovaly zdejší specifické podmínky okupace a posuzovaly je podle protektorátních měřítek, což působilo místním obyvatelům mnohé komplikace.² Odborná literatura hodnotící toto období dějin Těšínska přitom již existuje, vždyť komentované bibliografie českých historiografických prací na toto téma zahrnují na čtyři stovky titulů,³ jen o něco méně

¹ Okupanti vytvořením názvu Protektorát Čechy a Morava nerespektovali skutečnost, že do protektorátu začlenili i část historického území Slezska, v němž se např. nacházela i nejvyšší hora protektorátu – Lysá hora v Beskydech.

² Např. při posuzování státní spolehlivosti místních obyvatel v prvních letech po válce, nebo v době zcela nedávné při prokazování jejich nároků na některé druhy odškodnění za utržené válečné újmy.

³ Nejkompletnější přehled dosud publikované české literatury k tématu viz BORÁK, Mečislav: *Česká historiografie k dějinám Těšínska za druhé světové války*. In: Stan i potrzeby badań nad dziejami Śląska Cieszyńskiego. Pod red. Idziego Panica. Cieszyn 2000, s. 106-118; dále viz též: *Období let 1938-1945*. In: Slezsko v dějinách českého státu. Stav a úkoly výzkumu. Opava 1991, s. 225-261; *Týž: Stav výzkumu dějin českého Slezska v období let 1938-1945*. In: Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference. Opava 1998, s. 283-291.

jich zaznamenaly bibliografie prací polských.⁴ Až na výjimky však dosud chybějí syntetické práce.⁵ Zrovna tak je zapotřebí znovu zhodnotit využití archivních pramenů, zvláště u fondů či archivů v minulosti málo využívaných či badatelům nepřístupných.⁶ I když v novějších syntézách vývoje Slezska bývá již okupační vývoj Těšínska aspoň stručně zachycen,⁷ problémem dosud zůstává zahrnutí výsledků regionálních výzkumů do celostátních syntéz vývoje českých zemí v letech 1938–1945.⁸ Snad k tomu přispěje právě tento projekt, podrobně zkoumající historii okupovaného pohraničí.

Následující stránky se pokusí stručně charakterizovat zvláštnosti historického vývoje území Těšínska, průběh jeho okupace nacisty, vytvoření nacistické územní správy, rozdílné postavení jednotlivých skupin obyvatelstva, celkový rozsah a formy nacistické perzekuce i odboj proti okupantům. Upozorní též na některé odlišnosti zdejších

⁴ NOWAK, Krzysztof: Zaolzie w historiografii polskiej po 1989 roku. In: Tamtéž, s. 345-355; Týž: *Z historiografii polskiej na temat okupacji hitlerowskiej na Śląsku Cieszyńskim*. In: Stan i potrzeby badań nad dziejami Śląska Cieszyńskiego, c. d., s. 119-124; HELLER, Michał – NOWAK, Krzysztof: *Stan i potrzeby badań nad dziejami Cieszyna – okres II wojny światowej*. In: Stan i potrzeby badań nad dziejami Cieszyna. Cieszyn 1998, s. 53-56;

⁵ Ze starších českých prací viz např. MYŠKA, Milan.: *Z tajných zpráv NSDAP o Těšínsku*. Ostrava 1964; PRÁŠIL, Roman: *Kraj, kde teče Olza*. Karviná 1965; z novějších např. BORÁK, Mečislav.: *Na příkaz gestapa. Nacistické válečné zločiny na Těšínsku*. Ostrava 1990; týž: *Svědectví ze Živic*. Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie. Český Těšín 1999; polská literatura sleduje Těšínsko obvykle jen v širších souvislostech okupačního vývoje Horního Slezska, i když i v ní již existují práce věnované výhradně Těšínsku či jeho české části. Např. CHLEBOWCZYK, Józef.: *Nad Olzą*. Katowice 1971; ZAHRADNIK, Stanisław – RYCZKOWSKI, Marek: *Korzenie Zaolzia*. Warszawa-Praga-Trzyniec 1992, s. 82-107; *Okupacja hitlerowska na Śląsku Cieszyńskim*. Praca zbiorowa pod red. Jana Rusnoka. Czeski Cieszyn 1993;

⁶ Kromě fondů tradičních českých archivů celostátních (Národní archiv, Centrální vojenský archiv, Archiv Ministerstva zahraničí ČR, Archiv Ministerstva vnitra ČR, Archiv Poslanecké sněmovny ČR, Archiv Národního muzea, Archiv Akademie věd ČR aj.), zemských (Moravský zemský archiv Brno, Zemský archiv Opava) a regionálních (státní okresní archivy Karviná, Frýdek-Místek a Městský archiv Ostrava, archivy muzeí, odbojových organizací aj. v Českém Těšíně, Karviné, Opavě, Ostravě a Frýdku-Místku) jde především o archivy v Polsku, a to jak centrální (Archiwum Akt Nowych, Centralne Archiwum Wojskowe, Archiwum MSZ, Archiwum MSW, Archiwum Wschodnie, Wojskowy Instytut Historyczny aj.), tak regionální (Archiwum Państwowe v Katovicích, Opolí a Těšíně, Instytut Śląski Opole aj.), o archivy v Německu (např. Vojenský archiv ve Freiburgu) či v Rusku (zvl. tzv. trofejní archiv Ruského státního vojenského archivu v Moskvě aj.).

⁷ BORÁK, Mečislav: *Těšínsko v letech 1938-1945*. In: *Nástin dějin Těšínska*. Ostrava-Praha 1992, s. 102-117 (polský překlad *Śląsk Cieszyński w latach 1938-1945*. In: *Zarys dziejów Śląska Cieszyńskiego*. Ostrawa-Praga 1992, s. 102-117) ; Týž: *České Slezsko 1938-1945*. In: GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740-2000*. Opava 2003, II. sv., s. 369-404; WANATOWICZ, Maria: *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego w latach 1918-1945*. Katowice 1994, s. 171-189.

⁸ Např. dosud jediná slovníková příručka k dějinám okupace českých zemí *Český antifašismus a odboj*. Praha 1988, uvádí sice hesla typu Okupace Těšínska, Volkslista, Okupované pohraničí českých zemí, Perzekuce Čechů v okupovaném pohraničí 1938-1945 aj., ale výklad hesel trpí nepřesnostmi a mnohé podstatné jevy byly zcela opomenuty.

okupačních poměrů vůči poměrům v protektorátu, případně ve zbytku okupovaného Polska, tzv. Generálním gouvernementu.

Zvláštnosti historického vývoje Těšínska

Jen málokterá oblast republiky má tak spletitou minulost jako Těšínsko, kraj v podhůří Beskyd mezi řekami Odrou, Ostravicí a Olzou⁹ při hranici s Polskem a Slovenskem. V historickém knížectví Těšínském se po staletí střetávaly a mísily vlivy polského a českého státu, jak o tom svědčí třeba svérázné těšínské nářečí místních obyvatel. Až do rozpadu rakousko-uherské monarchie zde žili Poláci vedle Čechů, Němců a Židů v relativní shodě. Teprve na konci 19. století, kdy zde vrcholil proces formování novodobých národů, začalo vědomí historické příslušnosti tohoto území k polskému i k českému státu nabývat na významu. Snahy národních buditelů z polského centra v blízkém Krakově byly do značné míry úspěšnější než vliv českých středisek národního hnutí ze vzdálené Prahy či Brna. K tomu přistupovala rozsáhlá migrace obyvatel z Malopolska, zvláště z Haliče, spojená s prudkým rozvojem průmyslu na Ostravsku i na Těšínsku.¹⁰ Nešlo vlastně o cizince, neboť se stěhovali v rámci jednoho státu. V česko-německém prostředí Ostravska však snadno podléhali odnárodnění, aby se mohli lépe uplatnit, nebo se po čase vraceli zpět domů. Žilo zde i značné množství obyvatel s dosud nevyhraněným národním vědomím, což se projevovalo při každém sčítání lidu v prudkých zvratech příklonu k určité národnosti v řadě obcí Těšínska. Obvykle to souviselo s autoritou místního faráře nebo učitele. V celkovém a dlouhodobějším pohledu se ale národnostní struktura Těšínska na přelomu století příliš neměnila: stále zde mírně převažovali Poláci nad Čechy, výrazně méně tu bylo Němců; ti však nejrychleji přibývali.¹¹

⁹ Název této hraniční řeky je příkladem necitlivého přístupu úřadů ke specifičnosti historického vývoje Těšínska, neboť lingvisticky i historicky správný název řeky „Olza“ byl v roce 1961 bez konzultace s odborníky úředním rozhodnutím změněn na nesprávný název „Olše“, který je v praxi dosud užíván. Viz např. ŠRÁMEK, Rudolf: *Vyjádření stanoviska ke jménu řeky Olše (Olzy)*. Zpravodaj Městského úřadu v Českém Těšíně, 2001, červen, s. 28.

¹⁰ Kamenouhelné doly a koksovny Ostravsko-karvinského revíru, hutě a kovožavody ve Vítkovicích, Lískovci u Frýdku, Bašce, Frýdlantu nad Ostravicí, Třinci, Bohumíně, Fryštátu aj.

¹¹ *Nástin dějin Těšínska*. Ostrava-Praha 1992, s. 248-249. Sčítání lidu v roce 1880 evidovalo na dnešní české části Těšínska celkem 153 281 obyvatel, z toho 73 362 Poláků, 69 968 Čechů, 9917 Němců a 34 osob jiné národnosti. V roce 1910 zde bylo evidováno celkem 286 704 obyvatel, z toho 139 016 Poláků, 113 319 Čechů, 34 149 Němců a 120 osob jiné národnosti.

K zásadní změně tohoto vývoje došlo s koncem první světové války, kdy byl obnoven polský stát a vzniklo samostatné Československo. Vztahy obou zemí byly od počátku zatíženy sporem o státní začlenění Těšínska. Československá strana v něm argumentovala historickým právem, polská zase zdůrazňovala etnické důvody nároku na toto území. Spor zjitřený útokem československé armády v lednu 1919 a teroristickou činností bojůvek obou stran byl rozhodnut až v roce 1920 arbitrážním výrokem konference dohodových mocností, jemuž se Polsko i ČSR podřídily. Československá diplomacie byla sice ve sporu úspěšnější, ale obě země se rozhodnutím o rozdělení Těšínska cítily poškozeny a pokládaly je za nespravedlivé. Pocit křivdy byl na polské straně mnohem silnější, neboť v ČSR zůstala početná skupina Poláků, kteří na Těšínsku v řadě obcí dokonce převažovali.

Důsledkem sporu o Těšínsko bylo tedy vytvoření polské menšiny v ČSR. Podle sčítání lidu z roku 1921 žilo v ČSR asi 109 tisíc Poláků, z toho asi 70 tisíc na Těšínsku, kde nyní nad Poláky začali výrazně převažovat Češi.¹² Z Těšínska totiž po jeho rozdělení odešlo či bylo přinuceno odejít do Polska přes deset tisíc Poláků, mnoho dalších nepřijalo či nezískalo československé občanství a zhruba 50 tisíc osob, které se dříve hlásily k polské národnosti, se nyní raději přihlásilo ke „státotvorné“ národnosti československé v domnění, že si tak zajistí lepší životní podmínky. Národnostní politika předmnichovské ČSR patřila sice k nejliberálnějším v Evropě a polská menšina se v řadě ohledů velmi dobře rozvíjela, přesto však naplňování všech menšinových práv bylo mnohde jen formální a příliš záviselo na postupu místních správních orgánů.¹³ Nedostatky v politice vůči menšinám spolu s důsledky hospodářské krize a s rostoucím napětím v mezinárodních vztazích v Evropě po příchodu nacismu v Německu k moci nakonec přispěly k tomu, že polská menšina se po příkladu německé stala významným argumentem a nástrojem v diplomatických hrách směřujících k rozbití Československé republiky.

¹² Tamtéž. Na českém Těšínsku žilo v roce 1921 celkem 272 972 obyvatel, z toho 177 626 Čechů, 69 360 Poláků, 23 005 Němců a 2981 osob jiné národnosti. Polské prameny odhadují počet Poláků, kteří zůstali v ČSR, na 132 tisíc, neboť k nim počítají též cizí státní příslušníky s polským občanstvím a četné Slezany, kteří při sčítání lidu proklamovali slezskou národnost.

¹³ Blíže viz např. BORÁK, Mečislav: *Polská menšina v České republice*. In: GABAL, Ivan a kol.: *Etnické menšiny ve střední Evropě. Konflikt nebo integrace*. Praha 1999, s. 120-127; viz též monografii GAWRECKI, Dan: *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918-1938*. Český Těšín 1999 (Studie o Těšínsku, sv. 15).

Polský zábor Těšínska

V roce 1938 zahájilo Polsko otevřenou propagandistickou kampaň za připojení československé části Těšínska k polskému státu. Už od podzimu 1937 se na území Polska formovaly diverzní a bojové oddíly, podobně jako v Německu oddíly freikorpsu, jež měly v případě vojenského konfliktu s Československem podporovat armádu. I když byly řízeny, cvičeny a vyzbrojovány Hlavním štábem Polského vojska, jejich základem byli Poláci z českého Těšínska. *Bojová organizace* (Organizacja Bojowa, OB) dosáhla záhy počtu 150 příslušníků rozdělených do 10 družin. Na polské straně Těšínska se zformovala ještě podskupina OB „Cieszyn“ a další dobrovolnické formace, především *Legion Zaolzie*. Do akcí na Těšínsku však zasáhla jen OB, jejíž příslušníci později prováděli diverze i na Podkarpatské Rusi. V noci na 23. září 1938 nařídilo polské velení přemístit do ČSR zbraně a začít ozbrojené akce, jež měly vyústit v propolské povstání obyvatelstva na Těšínsku a odůvodnit tak chystaný vstup polské armády. Došlo ke srážkám s československými vojáky, četnictvem a hlídkami Stráže obrany státu (SOS) rozmístěnými podél hranice i k řadě sabotážních a diverzních akcí. Rozvinutí skutečné bojové činnosti těchto oddílů však již nebylo třeba, neboť československá vláda přijala ultimátum polské vlády ze 30. září 1938 a postoupila Polsku značnou část historického území Těšínska bez boje.¹⁴

Šlo o široký příhraniční pás území, nazývaný Poláky „Zaolží“ (Zaolzie), tedy celý politický okres Fryštát, téměř celý okres Český Těšín a několik obcí či jejich částí z okresu Frýdek.¹⁵ Toto území mělo rozlohu asi 830 km² a bylo obsazeno polským vojskem ve dnech 2. října (Český Těšín a okolí) a 4. až 11. října 1938 (ostatní části území). Složitá jednání o definitivním průběhu nové státní hranice na Těšínsku byla ukončena podpisem delimitačního protokolu 23. listopadu 1938, poslední protokol o

¹⁴ Viz např. *Česko-slovensko-polské vztahy v letech 1938-1939* (příspěvky z mezinárodní konference), Slezský sborník, 94, 1996, s. 1-97; DŁUGAJCZYK, Edward: *Tajny front na granicy cieszyńskiej*. Wywiad i dywersja w latach 1919-1939. Katowice 1993; BADZIAK, Kamizierz – MATWIEJEW, Giennadij – SAMUŚ, Paweł: *„Powstanie“ na Zaolziu w 1938 r.* Polska akcja specjalna w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP. Warszawa 1997; DĄBROWSKI, Dariusz: *Polska dywersja wojskowa na granicy czachosłowackiej w latach 1938-1939*. In: *Od rywalizacji do współpracy. Relacje polsko-czeskie w badaniach młodych historyków z Polski i Republiki Czeskiej*. Wrocław 2003, s. 77-88; DESZCZYŃSKI, Marek Piotr: *Ostatni egzamin*. Wojsko Polskie wobec kryzysu czechosłowackiego 1938-1939. Warszawa 2003, s. 259-283.

¹⁵ Šlo o Vojkovice, Žermanice a značnou část Šenova, většina území obce Morávky byla v prosinci 1938 vrácena k ČSR. Při vytyčování nové státní hranice byly přičleněny k Polsku též menší neobydlené části dalších obcí v okrese Frýdek (Hrušov, Heřmanice, Michálkovice, Radvanice a Slezská Ostrava).

úpravě hranice v prostoru obce Morávky v Beskydech byl podepsán 10. prosince 1938.¹⁶ Na zabraném území byla zavedena polská státní správa, okres Český Těšín byl spojen s polským okresem Cieszyn a spolu s okresem Frysztat se staly součástí Slezského vojvodství se sídlem správních úřadů v Katovicích. Od října 1938 až do května 1945 probíhal tedy vývoj na většině území českého Těšínska již zcela odděleně od vývoje ve zbytku českých zemí.

Podle posledního sčítání lidu z roku 1930 žilo na zabraném území celkem 232 264 obyvatel, z toho 126 033 Čechů, 73 868 Poláků a 17 217 Němců.¹⁷ Národnostní skladba obyvatelstva se však rychle měnila, neboť polské státní občanství bylo přiznáno jen Polákům a usedlíkům, kteří na tomto území měli domovské právo již před listopadem 1918. Odhaduje se, že v obavách před perzekucí ze záboru odešlo či bylo vysídleno přes 30 tisíc Čechů a asi 5 tisíc Němců, naopak z vnitrozemí Polska sem přicházeli někdejší polští emigranti a noví přistěhovalci.¹⁸ Mnozí z obyvatel, kteří se dříve hlásili k české národnosti, se v zájmu udržení svých majetků nyní prohlašovali za Poláky.

Ekonomický význam zabraného území byl vskutku mimořádný – Polsko zde získalo celkem 16 kamenouhelných dolů, 4 koksovny, moderní vysoké pece v Třineckých železárnách, Hahnovu rourou a drátovny v Bohumíně, kovožavody ve Fryštátě aj. Polská ekonomika však nebyla na prudký vzrůst produkce surového železa, oceli, válcovaných výrobků, koksu i uhlí připravena a nebyla schopna zajistit na domácím trhu odbyt zvýšené výroby, takže i přes hromadné vypovídání kvalifikovaných českých a zčásti i německých pracovníků docházelo k omezování výroby a propouštění dělnictva. Teprve zajištění exportních zakázek, zapojení do polské zbrojní výroby a obnovení přeshraniční výrobní kooperace počátkem roku 1939 vedlo ke zlepšení situace.¹⁹

Místní Poláci své přiřazení k Polsku většinou s nadšením uvítali, i když i oni začali záhy projevovat nespokojenost s některými jevy, například se zhoršením sociálních poměrů dělnictva, s podhodnocením koruny vůči zlotému při výměně oběživa, s

¹⁶ BORÁK, Mečislav: *Zábor Těšínska v říjnu 1938 a první fáze delimitace hranic mezi Československem a Polskem (výběr dokumentů)*. Časopis Slezského zemského muzea, B, 46, 1997, s. 206-248 (zde je rovněž výběr z bibliografie prací týkajících se polského záboru Těšínska v letech 1938-1939); Týž: *Druhá fáze delimitace hranic mezi Československem a Polskem na Těšínsku v listopadu 1938 (výběr dokumentů)*. Časopis Slezského muzea, B, 49, 2000, s. 51-94.

¹⁷ MYŠKA, Milan: c. d., s. 132.

¹⁸ VALENTA, Jaroslav: *Cesta k Mnichovu a k válce (1938-1939)*. In: *Češi a Poláci v minulosti*. Sv. II. Praha 1967, s. 608; GROBELNÝ, Andělín: *K úloze dr. Harbicha na Těšínsku na podzim 1938*. Těšínsko, 1975, č. 3, s. 5.

¹⁹ Charakteristika ekonomické, sociální a politické situace v polském záboru podle *Nástin dějin Těšínska*, c. d., s. 103-107.

omezováním demokratických prvků ve veřejném a politickém životě, s komisařskou držbou obcí, s obsazováním klíčových funkcí přistěhovalci z vnitrozemí Polska apod. Místní Češi byli hospodářsky diskriminováni, vyvlastňováni, propouštěni ze zaměstnání a nuceni k vysídlení, veškeré jejich národní projevy včetně školství, kultury či veřejného užívání mateřské řeči byly zakázány, české spolky a organizace byly rozpuštěny a jejich jmění bylo zabaveno. Jen o něco lépe na tom byli místní Němci.

Vůdčí politickou silou se stal *Tábor národního sjednocení* (Obóz Zjednoczenia Narodowego, OZON), jehož součástí se stal i *Svaz Poláků v Československu* (Związek Polaków w Czechosłowacji), vzniklý v březnu 1938 sloučením *Polské lidové strany* (Polska Partia Ludowa) a *Svazu slezských katolíků* (Związek Katolików Śląskich). Jedinou legální opozici představovala *Polská socialistická strana* (Polska Partia Socjalistyczna, PPS), s níž se v říjnu 1938 sloučila *Polská socialistická strana dělnická* (Polska Socjalistyczna Partia Robotnicza, PSPR). Činnost českých politických stran byla zakázána, jejich známí funkcionáři museli z Těšínska odejít nebo začali pracovat ilegálně, což se týkalo zvláště komunistů a části agrárníků z *Lidové strany* (Stronnictwo Ludowe, SL). Činnost odborů byla úředně zakázána.

Po prvotním šoku z překvapení nad nečekaným vývojem situace se postupně začaly objevovat projevy nesouhlasu s polským zábořem, stupňované až k bojovým akcím a přepadům o charakteru teroristických útoků. Nabízí se zde otázka, zda vůbec lze již v tomto období hovořit o skutečném odboji. Polská historiografie datuje počátek odboje na Těšínsku až podzimem 1939, kdy šlo o odezvu na německou okupaci. Pro československou historiografii však musí být počátečním mezníkem odboje už pomnichovský podzim 1938, kdy šlo o reakci na zábor pohraničí. Slovo „odboj“ se dokonce dostalo do názvu hnutí tzv. „*Slezského odboje*“.²⁰ Nešlo o samostatnou organizaci ani o jednolitě odbojové hnutí. Jedna ze struktur Slezského odboje vznikla z iniciativy Slezského výboru pro Těšínsko vytvořeného v Praze v kruzích Československé jednoty bezprostředně po záboru Zaolzí, zprvu s cílem obhajoby českých zájmů na zabraném území včetně péče o vyhoštěné osoby a organizační přípravy předpokládaného plebiscitu. Střediska v Praze a v Ostravě zajišťovala rovněž vydávání letáků a jejich dopravu na zabrané území. Hnutí se jednoznačně nepřiklánělo k žádné z politických stran, avšak většina členů vedení patřila k sociální demokracii,

²⁰ Blíže viz např. BORÁK, Mečislav: *Česká diverze na Těšínsku v letech 1938-1939*. Slezský sborník, 94/1996, č. 1, s. 45-53; Týž: *Neznámé dokumenty k činnosti tzv. Slezského odboje*. Slezský sborník, 96/1998, č. 4, s. 297-308.

k národním socialistům a k opozici v agrární straně (sem patřil jeden z hlavních organizátorů tohoto hnutí Joža Vochala).

Pod označením Slezského odboje však vystupovaly i některé české nacionalistické bojůvky, které přistoupily na taktiku násilných akcí a teroristických útoků, uplatňovanou polskými bojůvkami už v době těsně před zábořem. Od prosince 1938 začaly být jménem Slezského odboje podepisovány ostře protipolské letáky Těšínského zpravodaje a hlásila se k němu i jedna ze tří ilegálních protipolských vysílaček. Na činnosti bojůvek se podíleli především vysídlenci a uprchlíci ze zabraného území, obyvatelé rozdělených a pohraničních obcí ohrožených zábořem a rovněž někteří důstojníci z pohraniční oblasti, kteří později většinou vešli do protiněmecké vojenské odbojové organizace *Obrana národa*. Na krajním křídle však stály i osoby, které usměrňovaly činnost bojůvek od nacionalismu až k pozicím českých fašistů a nacistů, někdy dokonce s pomocí nacistické výzvědné služby, jež měla své kontakty i na ostravském policejním ředitelství. V naprosté většině případů bojůvky nevznikaly na zabraném území, ale docházely tam z pohraničí Ostravska a po provedených akcích se vracely zpět. Bylo zaznamenáno přes 60 bojových a diverzních akcí, přičítaných oddílům Slezského odboje. Jednotné řízení těchto akcí vzhledem ke značné diferenciaci hnutí nelze prokázat. Na rozdíl od polských bojových oddílů z období Mnichova nebyly české oddíly řízeny a udržovány státem, ten však jejich akce do značné míry toleroval a teprve od ledna 1939 je začal rozhodněji potlačovat.

Ke Slezskému odboji se volně přidružovala i ostravská skupina členů *Slezské matice osvěty lidové*, kteří pod vedením svého starosty Aloise Holeše a jeho náměstka Petra Pavlána sdružovali vyhoštěnce z Těšínska a udržovali kontakty se zabraným územím. Přímo v záboru vznikla v lednu 1939 pod vedením Lva Kazíka ilegální skupina *Slezská národní komise pro Těšínské Slezsko v Orlové*, jež udržovala zpravodajské kontakty s československým konzulátem v Krakově a jeho prostřednictvím i s vedením národního odboje v Paříži. V té době už pod hrozbou německého útoku česko-polské půtky ustávaly a po březnové okupaci zbytku českých zemí se Těšínsko dokonce stalo nejfrekventovanějším místem ilegálních přechodů z protektorátu do Polska, kde se začal se souhlasem polských úřadů organizovat československý zahraniční odboj. Přes hranice zde bylo převedeno několik tisíc emigrantů, ohrožených nacistickým režimem, nebo usilujících o účast v boji proti nacistům v zahraničních armádách.

Také těšínská Němci měli své organizace, jež vystupovaly proti polskému záboru Těšínska a velmi aktivně se podílely na přípravě vojenské agrese do Polska. I když činnost německých organizací z Bílska a Katovic nebyla v záboru povolena, vznikl zde spolek *Pracovní kruh Olza*, který dokázal uhájit pro německou menšinu některé výsady. Prostřednictvím německých konzulátů v Těšíně a Katovicích byl zapojen do výzvědné a propagandistické činnosti hitlerovského Německa, k níž patřily i rozsáhlé sítě agentů a konfidentů SD a abwehru. Vratislavská ústředna abwehru zorganizovala na Těšínsku z místních nacistů diverzní a bojové oddíly, budované po vzoru sudetoněmeckých freikorpsů. Jejich příslušníci uskutečnili na Těšínsku několik sabotážních a provokačních akcí. Nejznámější z nich se odehrála 26. srpna 1939 v Mostech u Jablunkova. Hitler, posílený dohodou se Sovětským svazem o rozdělení sfér zájmů ve východní Evropě, plánoval přepadení Polska již na tento den, ale nakonec musel vzhledem k vývoji mezinárodní situace nástup svých armád odložit. Německá diverzní jednotka pod velením poručíka Alberta Herznera, zformovaná na Slovensku z nacistů z okolí Jablunkova, však nedostala zprávu o odkladu útoku včas a v noci obsadila na několik hodin nádraží v Mostech u Jablunkova poblíž tunelu na strategické železniční trati Bohumín-Žilina. Na vlastní pěst tak začala druhou světovou válku, ale ráno se musela rychle stáhnout zpátky na Slovensko a německá armáda se za tento incident Polsku oficiálně omluvila. Už 1. září 1939 však vtrhla na Těšínsko a do celého Polska znovu, tentokrát doopravdy.²¹ Období polského záboru Těšínska tedy netrvalo ani celý rok.

Německá okupace a správa okresu Teschen

První výstřely i první oběti druhé světové války na území dnešní České republiky padly právě na zabraném Těšínsku, kde se spolu s ustupujícími jednotkami polské armády bránili zdrcující přesile příslušníci místních oddílů domobrany. V Bohumíně obránci pozdrželi okupanty až do ukončení evakuace železáren, v Třinci je přivítali kulometnou palbou, na několika místech vyhodili do povětří mosty přes Olzu a železniční mosty na košicko-bohumínské trati, zavalili tunel v Jablunkovském průmysku atd. K větším vojenským akcím však nedošlo, neboť vzhledem k charakteru zdejšího

²¹ SZEFER, Andrzej: *Prywatna wojna leutnanta Alberta Herznera czyli niemiecki napad na Przełęcz Jabłońkowską w nocy z 25 na 26 sierpnia 1939 r.* Katowice 1985.

terénu polská armáda účinnou obranu ani neplánovala, takže Těšínsko bylo dobyto hned prvního dne války.

Na okupovaném území byla dočasně zavedena německá vojenská správa. Administrativní začlenění Těšínska bylo dlouho předmětem spekulací, hospodářský význam oblasti totiž vyvolával střety mocenských zájmů. O získání Těšínska usilovala protektorátní vláda, Henlein je chtěl připojit ke své Sudetské župě a hornoslezští nacisté ještě v roce 1940 navrhovali začlenit ke své provincii nejen Těšínsko, ale celé průmyslové Ostravsko.²² Nakonec vše zůstalo tak, jak to určil „Výnos vůdce a říšského kancléře o začlenění a správě východních oblastí“ z 8. října 1939, který vešel v platnost 26. října a ukončil období vojenské správy.²³ Těšínsko bylo zařazeno ke katovickému vládnímu obvodu říšské provincie Slezsko, v jejímž čele stál vrchní vládní prezident se sídlem ve Vratislavi. Protože však z hlediska účelné správy byla Slezská provincie příliš velkým celkem, byla zákonem ze 20. prosince 1940 (s platností od 18. ledna 1941) rozdělena na dvě části, na provincii Dolnoslezskou a Hornoslezskou. Katovický vládní obvod, kam patřilo Těšínsko, tvořil spolu vládním obvodem opolským provincii Horní Slezsko, jež měla svého vrchního vládního prezidenta v Katovicích. Ten byl zároveň župním vedoucím hornoslezského stranického obvodu NSDAP. V čele provincie tedy stál vrchní vládní prezident, vládní obvody vedli vládní prezidenti a těm byli podřízeni jednotliví představitelé okresů, landrátů.²⁴

Hitlerův výnos přiřčil přímo k Německé říši jako její východní území značnou část porobeného Polska – Pomoří, Velkopolsko, Slezsko, západní Mazovsko, Kujavsko, většinu vojvodství lodžského a některé části vojvodství krakovského a kieleckého. Zhruba stejně velká zbývající část Polska (mimo území zabraného na východě Sovětským svazem) se podle dalšího Hitlerova výnosu ze 12. října 1939 stala Generálním gouvernementem, jakousi hospodářskou „kolonií“ Německé říše, v níž bylo polské obyvatelstvo zbaveno všech národních práv i vlastního vedení a sloužilo Říši jen jako zásobárna levných pracovních sil.

Výkonným orgánem šéfa civilní správy katovického vládního obvodu byl řídicí úřad, jehož aparát postupně zaváděl do měst a obcí německou správu (včetně výměny

²² *Chtěli nás vyhubit. Dokumenty o nacistické vyhlazovací a germanizační politice v českých zemích v letech druhé světové války. II. vyd. Praha 1961, s. 83-85.*

²³ SROKA, Irena: *Podstawowe zarządzenia hitlerowskie wydane dla Górnego Śląska w okresie zarządu wojskowego (5 IX - 25 X 1939 r.).* Zaranie Śląskie, 1968, č. 2, s. 249; POSPIESZALSKI, Karol Marian: *Polska pod niemieckim prawem 1939-1945 (Ziemie Zachodnie).* Poznań 1946, s.10.

²⁴ *Przemiany podziału polityczno-administracyjnego na obszarze dzisiejszego województwa katowickiego. Studia i materiały z dziejów Śląska, t. X, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 346-347.*

starostů a úředníků), prováděl dohled nad zdravotnickou službou, komunikacemi, kulturou, osvětou a školstvím, řídil finanční a celní správu. Soudní systém tvořily v katovickém vládním obvodu tři zemské soudy (Landgericht), podřízené vrchnímu zemskému soudu ve Vratislavi (po zřízení Hornoslezské provincie též v Katovicích), jimž podléhalo 37 místních soudů (Amtsgericht), např. zemskému soudu v Těšíně podléhaly soudy v Bohumíně, Těšíně, Fryštátě, Jablunkově, Skočově a Strumieni. V Katovicích působil i zvláštní soud (Sondergericht), v roce 1942 byl zřízen další zvláštní soud v Bílsku s kompetencí pro obvody zemských soudů v Těšíně a Bílsku. Kromě toho zde působil ještě vojenské zvláštní soudy a stanné soudy gestapa.²⁵

Značně rozvětvený byl zvláště policejní aparát. Výkonným orgánem administrativní moci byla pořádková policie (Ordnungspolizei, Orpo), jejíž síly tvořila ve městech oddělení ochranné policie (Schutzpolizei, Schupo) a v městečkách a vesnických obcích stanice četnictva (Gendarmerie). Na dnešním českém Těšínsku byly služebny ochranné policie zřízeny v Těšíně, Karviné, Třinci, Bohumíně, Orlové, Lazích, Doubravě, Fryštátě, Rychvaldu a Petrovicích (místo posledních dvou byla v r. 1941 zřízena služebna v Petřvaldu). V Karviné byla dislokována jedna setnina policejního praporu č. 82. Četnictvo mělo na svá oddělení v Těšíně, Fryštátě, Porubě a Jablunkově, podléhalo jim celkem 26 četnických stanic. K pořádkové policii patřila též policie dopravní (Verkehrspolizei) a pomocná (Hilfspolizei). V prvních týdnech okupace spolupracovali s policií, jejíž příslušníci přišli většinou z Říše a neznali místní poměry, členové civilní domobrany (Selbschutz), podřízení okresnímu velení SS. Ve větších obcích a na závodech působil v té době též civilní místní a závodní stráž (Ortswehr, Werkswehr).²⁶

Aparát bezpečnostní policie (Sicherheitspolizei, Sipo) tvořila tajná státní policie (Geheime Staatspolizei, Gestapo) a kriminální policie (Kriminalpolizei, Kripo), samostatně byl organizován aparát bezpečnostní služby říšského vedoucího SS (Sicherheitsdienst, SD). Oba tyto útvary v dohodě s velením německých pozemních vojsk

²⁵ WRZOSEK, Mieczysław: *Administracja niemiecka na okupowanych terenach Górnego Śląska w okresie od 3 września do 25 października 1939 r.* Struktura organizacyjna i kompetencje. Studia Śląskie, Seria nowa, t. XXII, Opole 1972, s. 264-268; KONIECZNY, Alfred: *Pod rządami wojennego prawa karnego Trzeciej Rzeszy.* Górny Śląsk 1939-1945. Warszawa-Wrocław 1972, s. 42, 142-154, 272.

²⁶ WRZOSEK, Mieczysław: c. d., s. 268-270; Zemský archiv Opava (dále jen ZAO), fond Říšský komisař pro upevňování německví, sl. 7, dopis těšínského landráta z 15. a 16. 7. 1941; Tamtéž, fond Pověřenec říšského vedoucího SS - úřadovna Těšín, k. 1, hlášení z r. 1941; Archiwum Państwowe (dále jen AP) Katowice, fond Regierungsbezirk Kattowitz (dále jen RK), č. 4555, k. 35-38, rozkaz velitele schupo ze 23. 9. 1939; SROKA, I.: *Górny Śląsk i Zagłębie Dąbrowskie pod okupacyjnym zarządem wojskowym.* Katowice 1975, s. 126 a 138; Táž: *Policja hitlerowska w rejencji katowickiej w latach 1939-1945.* Opole 1997; Táž: *Struktura organizacyjna i działalność policji na Śląsku Cieszyńskim w latach 1939-1945.* Studia Śląskie, t. LV (1997), s. 187-203.

vytvářely speciální jednotky policie a SS – operační skupiny (Einsatzgruppen der Sipo und der SD, EG), určené k potírání nepřátelských živlů na armádou dobytých územích. Jedno z komand operační skupiny EG I, přidělené ke 14. armádě, sídlilo v těšínské radnici (Einsatzkommando 4/I) a jeho jednotky dislokované v Karviné a Bílsku zde působily až do konce října 1939, do zřízení služebny gestapa v Těšíně, kam přešli mnozí z jejich příslušníků. Vedlejší služebna těšínského gestapa byla zprvu i v Karviné, v Mostech u Jablunkova bylo stanoviště pohraniční policie. Kromě obávané služebny gestapa, podřízené vedoucí úřadovně ve Vratislavi (od dubna 1941 v Katovicích), byla v Těšíně i venkovská služebna SD a služebna kriminální policie.²⁷

Okupační okres Těšín (Teschen) sloučil bývalé polské okresy Frysztat a Cieszyn do jednoho celku. Na severu hraničil s okresem Ratiboř z opolského vládního obvodu Hornoslezské provincie a s okresy Rybnik a Pszczyna z katovického vládního obvodu, kam spadaly i okresy Bílsko a Żywiec, s nimiž hraničil na východě; na jihu probíhala říšská hranice se slovenským státem a na západě policejní hranice s Protektorátem Čechy a Morava. Svou rozlohou 1505 km² byl druhým největším okresem v celé Německé říši a rovněž počtem obyvatel (téměř 300 tisíc) patřil k největším. Okres tvořilo (v roce 1941) celkem 8 měst, 9 obcí s vlastní samosprávou a 15 úředních okrsků, sdružujících celkem 118 vesnic. V čele okresu stál se svým úřadem landrát, významné postavení měl i okresní vedoucí nacistické strany NSDAP.²⁸

Geografická poloha okresu určovala jeho strategický význam: území přiřčené k Německé říši a stojící mezi protektorátem, Generálním gouvernementem a slovenským státem se mělo stát důležitým izolačním pásmem, oddělujícím od sebe jednotlivé slovanské národy. Jablunkovský průsmyk umožňoval nejvýhodnější spojení Berlína s Budapeští na trase vedoucí až do Bagdádu. Rovněž ve válečném hospodářství Říše zaujímal okres Těšín mimořádně důležité postavení, především pro těžbu koksovatelného uhlí, vyspělé hutnictví a kovo zpracující průmysl, což spolu s průmyslem chemickým, energetickým, dřevařským a dobrou dopravní sítí dokazovalo ekonomický význam oblasti. Z hlediska sociální struktury bylo důležité, že většinu obyvatel tvořili průmysloví dělníci s dobrou kvalifikací. Rovněž složitá národnostní struktura okresu, osídleného převážně Poláky a Čechy, vyžadovala specifický přístup okupantů. Tyto

²⁷ KONIECZNY, Alfred: *W sprawie policyjnych grup operacyjnych Streckenbacha i von Woyrscha na Górnym Śląsku we wrześniu i październiku 1939 r.* Studia Śląskie, t. X, Katowice 1966, s. 227-230; Týž: *Organizacja katowickiego gestapo 1939-1945.* Studia Śląskie, t. IX, Katowice 1965, s. 307-338.

²⁸ ZAO, fond Pověřenec říšského vedoucího SS - úřadovna Těšín, k. 1, statistické hlášení z r. 1941.

důležité strategické, ekonomické, sociální a národnostní faktory nemohli nacisté přehlédnout a museli jim patřičně přizpůsobit i svou okupační politiku. Pokusili se k tomu využít zvláštností historického vývoje zdejší oblasti.

Rozdílné postavení obyvatelstva

Podle představ nacistů měli na území přiřčeném k Německé říši žít pouze Němci. Cílem okupační politiky však nebylo masové vysídlování a fyzická likvidace zdejších neněmeckých obyvatel, protože jejich kvalifikovanou pracovní sílu nutně potřebovali pro válečné hospodářství Říše a sotva by ji mohli rychle a bez potíží nahradit německou kolonizací. Schůdnější cestou se měla stát germanizace obyvatel prostřednictvím akce tzv. německé volkslisty, která byla největší nacistickou germanizační akcí v Evropě (týkala se téměř tří milionů převážně polských občanů). Vyšli z předpokladu, že vzhledem k nejasnému národnímu vědomí značné části obyvatelstva se jim diferencovaným přístupem k jeho jednotlivým skupinám podaří úplně poněmčit ty vrstvy, které odpovídaly nacistickým kritériím rasovým, národnostním, politickým a duchovním, což podle jejich názoru byla většina zdejších obyvatel. Ty skupiny obyvatelstva, které nacistickým podmínkám neodpovídaly nebo germanizaci otevřeně odmítaly, měly být likvidovány či vysídleny do Generálního gouvernementu a nahrazeny německými kolonisty.

Okupanti dovedně využili faktu, že značná část zdejších obyvatel se považovala za Slezany, „Šlonzáky“, u nichž vědomí místního původu převažovalo nad vědomím národní příslušnosti. Mělo to své příčiny historické – vždyť během života jedné generace změnilo Těšínsko celkem pětkrát státní příslušnost i režim, což nemohlo zůstat bez následků. Část obyvatel se v obavách o svou existenci mnohdy raději přiklonila k vládnoucí moci i národnostně. Nacisté nakonec došli k závěru, že zdejší „smíšené obyvatelstvo“, přestože se neskládá jen z německých živelů, bylo po staletí pod vlivem německé kultury a je schopno poněmčení.

První krok směřující k poněmčení obyvatel Těšínska byl učiněn ještě skrytě u příležitosti policejní registrace obyvatelstva v prosinci 1939. Říkalo se jí lidově „palcówka“, protože jeden výtisk formuláře, který nahrazoval osobní průkaz totožnosti, byl opatřen otiskem palce přihlašované osoby. Vysvětlivky umožňovaly uvést i

„šlonzácký“ jazyk a národnost, čehož využila téměř polovina obyvatel Těšínska.²⁹

Většinou se domnívali, že tak na okupanty vyzráli: nevystavili se nebezpečí postihu pro národnost polskou nebo českou, ani se nekompromitovali přijetím národnosti německé. Přiznání slezské národnosti bylo v atmosféře nátlaku a hrozeb do značné míry otázkou taktiky, snahy „zamaskovat se“ a bez větší újmy přečkat na rodné půdě okupaci, v jejíž krátkodobost se ještě všeobecně věřilo. Takové rozhodnutí podporovala i katolická církev a prostřednictvím západního rozhlasu i polská emigrace. Také proto se v bývalém polském okrese Cieszyn přihlásily ke slezské národnosti téměř tři čtvrtiny obyvatel; na českém Těšínsku tomu tak bylo pouze na Jablunkovsku, zatímco v bývalých soudních okresech Bohumín, Fryštát a Český Těšín se za Slezany prohlásila jen pětina až třetina obyvatel.³⁰

Výsledky registrace zanedlouho posloužily okupačním úřadům při akci německé volkslisty. Šlo o vytvoření seznamů občanů německé národnosti v přiřazených východních územích Říše, jež byly vedeny úřadem vrchního vládního prezidenta. První instancí pro zápis do tohoto „německého národního soupisu“ (Deutsche Volksliste, DVL) byly pobočky zřízené při úřadu landráta, proti jejichž rozhodnutí existovala možnost odvolání ke třem dalším institucím. V Těšíně byla „Zweigstelle DVL“ zřízena v dubnu 1941, ale vlastní akce zápisů tu byla zahájena až v prosinci 1941. K zápisu do seznamu nestačilo jen přihlášení se k německé národnosti, ale bylo zapotřebí podat důkaz o německém původu, rase a politickém postoji. Nacisté předpokládali, že se jim podaří získat pro velkoněmecký národ většinu obyvatel. Když ale přihlášky do volkslisty přibývaly příliš pomalu, byl stanoven jako poslední termín k podání přihlášky 31. březen 1942. Docházelo k častým projevům úředního nátlaku a mnohde i teroru vůči osobám, které ze odmítaly zapsat, přestože údajně byly německého původu. Takovými podle mínění nacistů byli především občané, kteří při policejní registraci uvedli slezskou národnost. Mnozí z nich se nyní odmítali hlásit jako Němci a vraceli se ke své polské nebo české národnosti. Zvláště Polákům pak za odmítnutí zápisu hrozilo věznění, vysídlení, deportace do koncentračního tábora a jsou známy i případy jejich fyzické likvidace. Tato atmosféra nejistoty a strachu hrála významnou roli při rozhodování o

²⁹ AP Katowice, fond RK 2803, fol. 225, 244, 295. V okupačním okrese Těšín se při registraci v prosinci 1939 přihlásilo 284 951 obyvatel, z toho 126 593 k národnosti slezské, 66 788 k polské, 46 567 k české, 41 522 k německé, 1928 k židovské, 297 k ukrajinské a 1256 k jiné národnosti.

³⁰ SROKA, Irena: *Policyjny spis ludności w rejencji katowickiej (17 - 23 grudnia 1939 roku)*. Zaranie Śląskie, 1969, s. 361-366; PALLAS, Ladislav: *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku 1939-1945*. Slezský sborník, 1981, s. 28; Týž: *K nacistické národnostní politice na Horním Slezsku včetně Těšínska v letech 1939-1945*. Slezský sborník, 1981, s. 262.

podání přihlášky, stejně jako nejednotná praxe místních úředních činitelů při rozhodování o jejím přijetí.³¹

Volkslista dělila do ní zapsané osoby na čtyři skupiny s různým právním postavením.³²

Do první skupiny byli zařazeni ti, kdo vystupovali už před začátkem okupace jako Němci. Museli prokázat, že již tehdy byli členy německých organizací, že se aktivně proněmecky projevovali (např. veřejným užíváním němčiny, odmítnutím služby v československé či polské armádě). Získali německou státní příslušnost se zpětnou působností od 26. října 1939.

Do druhé skupiny patřili ti, kteří před okupací sice nevystupovali aktivně proněmecky, ale zachovali si německou národní příslušnost, pokud se ovšem nestýkali s Poláky a nebyli např. členy polských organizací. Vztahovaly se na ně stejné právní normy jako na první skupinu, získali okamžitě nejen německou státní příslušnost, ale i práva říšských občanů. Do NSDAP však směli být přijati jen příslušníci I. skupiny. Osoby obou skupin, pokud měly slovansky znějící jména a příjmení, musely si je změnit na jména německá.

Do třetí skupiny patřily:

a) osoby německého původu, ovlivněné stykem s Poláky, ale schopné stát se opět „plnohodnotnými“ příslušníky německého národa;

b) osoby neněmeckého původu, které žily ve smíšeném manželství s osobou německé národnosti, přitom ta osoba musela mít v manželství prokazatelně rozhodující vliv;

c) osoby z národnostního hlediska nevyhraněné, většinou nemluvící německy, ale příklánějící se k německé kultuře a místním rodovým původem. Sem patřili všichni ti, kteří při policejní registraci uvedli slezskou národnost, ale v jiných oblastech včleněných do Říše také Hornoslezané, Kašubové nebo Mazuři. Pokud se někteří z nich přihlásili k německé národnosti už před okupací, mohli být zapsáni do skupiny první nebo druhé. Pokud se ale projevovali protiněmecky, byli ze zápisu do volkslisty vyloučeni.

Volkslistářům III. skupiny nebyla zprvu přiznána německá státní příslušnost, teprve nařízením ze 31. ledna 1942 jim byla udělena na zkušební dobu deseti let. I když jim tato výhoda mohla být kdykoliv odebrána, přece jim přinesla určitý pocit jistoty: návrat

³¹ IZDEBSKI, Zygmunt: *Niemecka lista narodowa na Górnym Śląsku*. Katowice 1946, s. 101-197. Zde je opis prvního výnosu o německé volkslistě, vydaného W. Frickem, R. Hessem a H. Himmlerem 4. března 1941, včetně dalších výnosů a prováděcích nařízení; PALLAS, Ladislav: *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku 1939-1945*, c. d., s. 48-55.

³² Následující popis skupin DVL podle IZDEBSKI, Zygmunt: c. d., s. 54-63; POSPIESZALSKI, Karol Marian: c. d., s. 49-52.

vlastnického práva a zrušení komisařské držby jejich majetku. Tajné plány nacistů však počítaly s jejich přesídlením do čistě německého prostředí „staré říše“, kde teprve měl být proces jejich znovuponěmčení dokončen.

Do čtvrté skupiny patřili obyvatelé německého či „slezského“ původu, kteří politicky splynuli s Poláky, byli členy polských organizací a vystupovali protiněmecky. Patřili sem i někteří Poláci, u nichž se nepočítalo s germanizací. Německá státní příslušnost jim mohla být přiznána jen zcela výjimečně zvláštním právním aktem na zkušební dobu deseti let, do obdržení státního občanství však byli pokládáni za „chráněnce“ Říše bez státní příslušnosti. Byl jim zkonfiskován majetek, rasově vyhovující děti jim byly odebírány k poněmčení. Měli být internováni v pracovních táborech a v případě odporu likvidováni.

Osoby zapsané do volkslisty obdržely úřední potvrzení, jež kromě písemného sdělení již svým zabarvením naznačovalo, do které skupiny volkslisty byl žadatel přijat. Volkslistáři I. a II. skupiny měli doklady v barvě modré, III. skupina měla doklady v zelené a IV. v červené barvě. Těmto dokladům se začalo lidově říkat „volkslista“. Pro mnohé místní občany bylo potvrzení o zápisu do volkslisty mimořádně důležité, neboť mohlo někdy rozhodnout i o jejich právu na život.

Naprostá většina volkslistářů na Těšínsku patřila do třetí skupiny. Oproti Polákům a Čechům měli některé dílčí výhody – mohli např. vlastnit rozhlasový přijímač, dostávali vyšší přiděly potravin atd. Jejich postavení bylo přesto značně nejisté. Majetek jim měl být definitivně vrácen až po uplynutí oněch deseti let podmíněčně lhůty pro přiznání státní příslušnosti. Nesměli být přijímáni do NSDAP, mohli se však stát členy SA, SS a ostatních stranických složek. Měli závazek jednoho roku povinné práce pro Říši, nesměli zastávat vedoucí místa či úřední funkce, nemohli bez předchozího povolení studovat vyšší školy aj. Manželství mohli uzavírat jen s Němci nebo s osobami ze své skupiny, v žádném případě s příslušníky jiných národností, tedy ani s Čechy nebo s Poláky.

Nejtěživějším závazkem volkslistářů byla povinnost vojenské služby ve wehrmachtu, na niž doplatily stovky místních mladých mužů svými životy. Nacisté měli zájem na rychlém doplňování svých frontových jednotek, proto tak pospíchali s dokončením akce volkslisty. Někteří branci byli odvedeni již na základě své „slezské“ národnosti, dávno před výnosem o volkslistě. Mnohým z nich nebyla později volkslista vůbec přiznána, nebo padli na frontě ještě před rozhodnutím o jejím přiznání. Proto se odvedenci, kteří obvykle získali národnost po otci, snažili vyhnout nástupu vojenské služby (nebo si

vymoci propuštění z vojenské služby po dosažení plnoletosti) tím, že se přihlásili k české či polské národnosti, což však obvykle mělo za následek přísný trest (vysídlení, nucené práce, předání gestapu, koncentrační tábor). Propagační akce nacistů, spočívající v udělování definitivních občanských práv vybraným příslušníkům III. skupiny volkslisty v odměnu za hrdinství na frontě a za vojenské zásluhy o Německou říši zůstávaly bez větší odezvy. Naopak se množily případy dezertce i se zbraní během vojenských dovolenek a útěky k „zeleným kádrům“ v beskydských horách, stejně jako přeběhnutí přes frontu do spojeneckých vojsk.³³

Přijetí německé volkslisty bylo mnohem častější u osob, jimž v případě odmítnutí zápisu hrozilo vyvlastnění majetku, ztráta koncese či jiné ohrožení životní existence jejich rodin (patřili sem zvláště zemědělci, obchodníci, živnostníci, důchodci). Naopak neúspěšněji germanizaci vzdorovali dělníci ze závodů s důležitou válečnou výrobou a horníci, za které nebylo rovnocenné náhrady z jiných zdrojů pracovních sil. Pokus o přesazení zdejších horníků do Porúří skončil neúspěchem, pokus o repatriaci jihotyrolských horníků na Karvinsko se ani nerealizoval.³⁴

V červnu 1943 byly shrnuty první výsledky zápisů do volkslisty v katovickém vládním obvodu. Bylo podáno již 1 300 000 přihlášek, z toho 900 000 bylo zařazeno do III. skupiny. Pro okres Těšín se dochovaly údaje z 1. října 1943: z celkem 297 400 obyvatel okresu bylo do DVL přijato 205 300 osob, tj. 69 % (z toho I. skupina 3000, II. skupina 22 000, III. skupina 180 000 a IV. skupina jen 300 osob), dosud nerozhodnuté byly žádosti 4900 osob. Ostatní obyvatelstvo okresu tvořilo 33 700 Poláků, 14 100 Němců a říšských Němců, 890 německých osadníků a 38 500 příslušníků jiných národností (tj. především Čechů).³⁵

Podle nacistického právního systému tedy za okupace na Těšínsku už nežili jako dříve Češi, Poláci, Němci a občané jiných národností, ale obyvatelé rozdělení do různých skupin z hlediska svého postavení vůči Německé říši. Nejvýše stáli Němci z Říše a místní

³³ PALLAS, Ladislav: *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku 1939-1945*, c. d., s. 59; IZDEBSKI, Zygmunt: c. d., s. 58; SERWAŃSKI, Edward: *Hitlerowska polityka narodowościowa na Górnym Śląsku*. Warszawa 1963. Uvádí se, že k 1. 10. 1941 sloužilo ve wehrmachtu již 41 000 mužů z Horního Slezska, přičemž jen 815 z nich bylo již zapsáno do volkslisty; PLAČEK, Vilém: *Ostravská průmyslová oblast v letech 1938-1945*. In: *Průmyslové oblasti*, 3, Opava 1971, s. 42. Uvádí poválečný údaj, podle nějž z okresu Český Těšín sloužilo ve wehrmachtu 9851 mužů, z nichž se jen 197 pokládalo za Němce. Pro okres Fryštát odhaduje počet místních vojáků wehrmachtu na 13 000.

³⁴ *Położenie ludności w rejencji katowickiej w latach 1939-1945*. Poznań 1983, s. 351; MYŠKA, Milan: c. d., s. 32; PALLAS, Ladislav: *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku 1939-1945*, c. d., s. 49.

³⁵ BODA-KREŻEL, Zofia: *Niemiecka lista narodowa na Górnym Śląsku w latach 1941-1945*. Zaranie Śląskie, 1969, s. 403.

Němci, kteří měli již před válkou německou státní příslušnost. Jedině tato skupina měla kromě státní příslušnosti i plná občanská práva. Největší skupinu obyvatel tvořili volkslistáři čtyř kategorií s rafinovaně odstupňovanými právy a povinnostmi. Třetí skupinou byli tzv. chráněnci či poddaní Německé říše (Schutzangehörige) bez státní příslušnosti. Patřili sem ti, jimž byla odmítnuta nebo odňata již udělená státní příslušnost, nebo ti, kteří na udělení ještě čekali. Dále sem patřily osoby, které nebyly zapsány do volkslisty, protože buď nevyhovovaly požadavkům zápisu nebo jim úřady uznaly prohlášení české či polské národnosti (Selbstbekenntnis zum Tschechentum – Polentum). K chráněncům Říše však nepatřili Cikáni ani Židé, určení k přímé fyzické likvidaci (v říjnu 1943 zbylo na dřívější československé části Těšínska z původních asi 2000 již jen 28 Židů).³⁶ Kromě uvedených skupin zde žili ještě zahraniční Němci – přesídlenci z Volyně a Bukoviny, dále tzv. dělníci z východu (Ostarbeiter) – převážně Ukrajinci, Rusové a Poláci, přivlečení na nucené práce. Do stavu obyvatelstva se nepočítaly ani tisíce válečných zajatců (převážně sovětských, ale též italských, jugoslávských, belgických, britských a francouzských) v pracovních komandech těšínského Stalagu. Žili zde rovněž Slováci se státní příslušností slovenského státu (většinou sem dojížděli za prací) a Češi s protektorátní příslušností.

Srovnáme-li postavení Čechů a Poláků v době okupace Těšínska, zjistíme řadu rozdílů v chování okupantů vůči těm příslušníkům obou národů, kteří nepodlehli germanizační akci volkslisty a bez ohledu na možné nebezpečí se ke své národnosti dál hlásili. Vzhledem k nejrůznějším formám nátlaku, jemuž byli ze strany nacistů vystaveni, lze chápat již samo přihlášení se k české či polské národnosti jako jednu z forem odporu proti nacistům, jež byla zvláště u Poláků spojena s nebezpečím vysídlení či fyzického vyhlazení. Postavení Poláků bylo mnohem svízelnější. Jejich vlastnické právo bylo zrušeno, jejich majetky byly bez jakékoli náhrady vyvlastněny a těm, kteří své majetky dosud drželi, bylo zakázáno s nimi disponovat. Např. zemědělské usedlosti Poláků byly označovány úřední tabulkou s nápisem „Reichsland“, Říšské území, aby to jejich bývalým majitelům zábor majetku stále připomínalo. Poláci museli odvádět tzv. vyrovnávací sociální dávku ve výši 15 % hrubého příjmu, nevztahovala se na ně různá mzdová zvýhodnění a příplatky (např. za práci přesčas či ve svátek), neměli nárok na rodinné přídatky, na příspěvek při narození dítěte, při sňatku či úmrtí, na věrnostní příspěvky, vánoční odměny atd. Byli kráceni na délce dovolené, jež jim byla vyměřena bez ohledu

³⁶ POSPIESZALSKI, Karol Marian: c. d., s. 62-69; PLAČEK, Vilém: *K otázce německé volkslisty na Těšínsku*. Časopis Slezského muzea, Série B, 1978, s. 100.

na počet odpracovaných let, na dávkách v nemoci i na přídělech potravin a dalších životních potřeb (dostávali sice stejné kuponové lístky jako Němci, ale hned při výdeji jim byly některé kupony odštíženy). Bez souhlasu pracovních úřadů nesměli měnit bydliště ani uzavírat sňatek. Pokud to dovolovaly podmínky, měli pracovat či cestovat odděleně od Němců a odděleně měli být i pohřbíváni. Hrozilo jim vysídlení do Generálního gouvernementu, internace ve zvláštních táborech pro Poláky s přísným režimem nucené práce, deportace do koncentračních táborů i přímá fyzická likvidace. Bylo pro ně zavedeno zostřené trestní právo, ukládající nejtěžší tresty za sebemenší přestupky.³⁷

Postavení Čechů bylo poněkud příznivější. Zrovna tak sice neměli žádná národní práva, nesměli zastávat vedoucí místa, uzavírat sňatek s Němci, měli stejně jako Poláci povinnost nucených prací v Říši apod., ale na rozdíl od Poláků nebyl poměr k Čechům úředně upraven žádným předpisem. Zatímco Poláci byli souzeni podle zvláštního trestního práva, pro Čechy platilo právo německé. Nebyl jim konfiskován majetek, nebyli ani hromadně vysídlováni, i když se o tom zprvu uvažovalo a k několika desítkám vysídlení skutečně došlo. Nevztahovala se na ně některá omezení, např. platba „sociální“ vyrovnávací dávky či snížené příděly potravin. Stejně jako Poláci neměli vlastní školství, kulturní organizace ani jakékoli spolky, v omezeném množství se však na Těšínsko v prvních letech okupace dovážel český tisk z protektorátu. Také Češi byli nuceni k zápisu do volkslisty, i když předpisy o tom přímo nehovořily. Původně zabraný majetek jim byl po ověření české národnosti dokonce vrácen zpátky. Proto se v té době hlásili k české národnosti i někteří Poláci a snažili se tak vyhnout perzekučním opatřením. Nestejná národnostní politika nacistů chtěla proti sobě rozeštvat porobené národy a zastřít skutečného viníka jejich útlaku.³⁸

Přes dílčí výhody patřili Češi stejně jako Poláci ke skupině „chráněnců“ Říše bez státní příslušnosti a měli být tudíž po válce rovněž vysídleni nebo zlikvidováni, pokud by se nedali poněmčít. Jen malá část zdejšího českého obyvatelstva (méně než 10 %) měla protektorátní příslušnost, protože podmínkou jejího získání byla domovská příslušnost v některé protektorátní obci. Většina takových osob však byla odsunuta či odešla již v době polského záboru. Rozdíly ve státně občanském ohledu ale neznamenal, že by se

³⁷ MYŠKA, Milan: c. d., s.27, 31.

³⁸ *Położenie ludności w rejencji katowickiej w latach 1939-1945*, c. d., s. 82, 143-147; POPIOŁEK, Kazimierz: *Historia Śląska od pradziejow do 1945 roku*. Katowice 1972, s. 483; Státní okresní archiv Karviná, fond Amtskomissariat Freistadt, sign. 1242, 1024/4.

faktické postavení Čechů s protektorátní příslušností od Čechů – „chráněnců“ Říše nějak podstatně lišilo.

Okupanti se postupně přesvědčovali, že souhlas s germanizací daný zápisem do volkslisty byl u mnoha obyvatel Těšínska jen předstíraný. Kromě odporu k vojenské službě v německé armádě a stále rostoucí dezerce to dokazovalo i masové zapojení volkslistářů do domácího odboje proti nacismu. Rozborem dochovaných spisů vězňů těšínské věznice, jež sloužila i jako vazební věznice gestapa, se podařilo zjistit, že volkslistáři tvořili čtvrtinu z celkového počtu osob vězněných za odbojovou činnost.³⁹ Jejich předstíraný souhlas s germanizací jim umožňoval lépe odhalovat úmysly nacistů, poskytoval jim potřebný prostor pro odbojovou činnost a zároveň umožňoval její úspěšné krytí. Byli např. důležitým prostředníkem ústní agitace jako jedné z forem odporu, protože směli vlastnit rozhlasové přijímače a šířili zahraniční zprávy mezi Poláky a Čechy. Mnozí z nich podporovali válečné zajatce a rodiny vězněných odbojářů a ve značném množství se sami zapojovali do činnosti odbojových skupin. Nacisté proto takové zjištěné případy tvrdě trestali, zbavovali volkslistáře propůjčených výhod a soudili je nikoliv podle německého práva, ale podle ztřeštěných zákonů pro Poláky a Židy.

Formy a rozsah nacistické perzekuce

Vysokým počtem obětí nacistické perzekuce patří Těšínsko k nejvíce postiženým oblastem republiky. Způsobila to celá řada příčin, jež vyplývají z odlišnosti zdejších okupačních poměrů od situace v jiných oblastech republiky, především od situace v Protektorátu Čechy a Morava.

Nacistům šlo hned od počátku okupace Těšínska o uskutečnění dvou hlavních cílů: o co největší využití hospodářského potenciálu oblasti pro válečné potřeby Říše a o co nejrychlejší germanizaci celého území. Postupně získali do německých rukou zdejší majetek a začali násilně poněmčovat místní české a polské obyvatele, kteří tu před válkou tvořili naprostou většinu obyvatel. Nijak se netajili úmyslem „vyčistit“ celé území Těšínska od neněmeckých živlů a hned v prvních dnech okupace přizpůsobili tomuto cíli svůj okupační režim. Obyvatelé, kteří odmítli poněmčení, měli být vysídleni nebo zlikvidováni.

³⁹ Archiwum Państwowe (dále jen AP) Cieszyn, fond Stammlager Teschen.

Hned první dny okupace ukázaly podstatný rozdíl mezi protektorátem a Těšínskem. Zbytek českých zemí byl nacisty získán bez boje (až na dílčí bojové střetnutí v Místku), takže se zde okupace obešla beze ztrát na životech. Zatímco v protektorátě platilo, že okupační teror a represálie vůči obyvatelstvu následovaly až jako odvetné akce na projevy odporu či odboje, na Těšínsku tomu bylo jinak. Těšínsko totiž patřilo k územím, která nacisté získali násilným válečným aktem. Proto zde násilí a teror zavládly hned se vstupem okupantů, kdy padli či byli zastřeleni první místní občané. Desítky dalších zahynuly v bojích proti nacistům během tzv. zářijové kampaně roku 1939 na různých místech Polska. Asi 250 místních občanů, kteří jako vojáci a důstojníci polské armády, příslušníci policie a státních služeb evakovali před náporom německých okupantů na východ, se koncem září 1939 dostalo do zajetí Sovětské armády. Na jaře roku 1940 byli pak spolu s 15 tisíci zajatými polskými důstojníky hromadně povražděni sovětskou bezpečností NKVD poblíž Katyně, Charkova a Tveru. Jejich smrt sice nezavinili nacisté, nicméně smlouva mezi hitlerovským Německem a stalinským SSSR ze 23. srpna 1939, na jejímž základě si obě mocnosti rozdělily sféry svých zájmů, umožnila přepadení Polska, kterým vlastně začala druhá světová válka.⁴⁰

Podstatný rozdíl spočíval již v zaměření činnosti policejních operačních skupin a komand, vstupujících na dobyté území v patách německé armády. Podobné skupiny, které již dříve obsazovaly Rakousko, Sudety a české země, měly za úkol zajišťovat strategicky důležitá místa, zabírat dokumenty a zatýkat známé odpůrce nacistického režimu. Na Těšínsku, tak jako na jiných místech dobývaného Polska, měly tyto skupiny navíc přímo likvidovat vedoucí kruhy polské společnosti, tedy provádět masovou exterminaci. V tomto smyslu byly jejich úkoly několikrát upřesněny Heydrichem a dalšími nacistickými představiteli. Likvidace vedoucích polských vrstev měla být ukončena ještě před předáním moci civilní správě, protože wehrmacht pomáhal činnost operačních skupin krýt. Tak bylo v období vojenské administrace (do 25. 10. 1939) provedeno na okupovaném polském území přes 760 exekucí a jiných zločinů, v nichž zahynulo přes 20 100 osob. Jen do 10. září 1939 zahynulo na území katovického vojvodství v 62 exekucích přes 1600 osob.⁴¹

⁴⁰ Blíže viz BORÁK, Mečislav: *Vraždy v Katyňském lese*. Ostrava 1991; Týž: *Symbol Katynia. Zaolziańskie ofiary obozów i więzień w ZSRR*. Czeski Cieszyn 1991; Týž: *Obyvatelé Těšínska obětmi táborů a věznic v SSSR (výsledky výzkumu)*. Slezský sborník, 90, 1992, s. 108-120; Týž: *Katyně - neznámé souvislosti*. Těšínsko, 1991, č. 3, s. 10-15; Týž: *Mrtví od Charkova*. Tamtéž, 1992, č. 1, s. 16-22; Týž: *Tragédie slezských policistů*. Tamtéž, 1993, č. 4, s. 11-19.

⁴¹ KONIECZNY, Alfred: *W sprawie policyjnych grup operacyjnych Streckenbacha i von Woyrscha na Górnym Śląsku we wrześniu i październiku 1939 r.*, c. d. s. 235; RADZIWOŃCZYK, Kazimierz: „*Akcja Tannenberg*“

Tento teror se samozřejmě dotkl i území Těšínska. Operační komando 4/I, jemuž velel vládní rada Carl Brunner, má na svědomí zavraždění 12 polských horníků poblíž Dolu Barbora v Karviné-Dolech dne 18. září 1939 (a patrně i vraždu 14 „slezských povstalců“ v blízké obci Krasna na dnešní polské straně Těšínska, spáchanou 22. 9. 1939).⁴² I když termín „sonderbehandlung“, znamenající likvidaci zadržené osoby bez soudního rozsudku se poprvé objevil až v Heydrichově úředním výnosu ze 20. 9. 1939, byly různé druhy policejních vražd praktikovány nacisty již od jejich příchodu k moci v Německu. Hromadná vražda v lese u Karviné je prvním zjištěným případem nacistického sonderbehandlungu na území dnešní ČR. V protektorátě bylo prvním takovým případem až zastřelení 9 zástupců studentských spolků v Praze-Ruzyni 17. 11. 1939, potom sonderbehandlung načas ustal (byl později nahrazen dvojím stanným právem).⁴³

Nacisté přišli dobře vybaveni. Už několik měsíců před válečným vpádem připravovali na úřadovně kriminální policie v Berlíně za účasti gestapa a mnoha dalších složek včetně konfidentské sítě Volksdeutsche Mittelstelle soupis osob, které měly být hned po vstupu německých vojsk do Polska zatčeny a předány gestapu nebo operačním komandům. Šlo o osoby, považované za nebezpečné pro Německou říši, především o antifašisty a aktivisty polských organizací. Uvádí se existence „pátrací knihy“ (Sonderfahndungsbuch Polen), shromažďující přes 61 tisíc jmen polských obyvatel. Jiná archivně doložená kniha obsahovala 8700 jmen, z toho přes 100 osob pocházelo ze Slezska a 43 osoby přímo z dnešní české části Těšínska (šlo převážně o polské učitele, lékaře, starosty obcí apod.).⁴⁴ Nejtvrďší zákroky směřovaly proti polským obráncům Slezska z let 1919-1921 a proti členům dobrovolnických oddílů, zřizovaných v roce 1939 na ochranu hranic před útoky freikorpsu (jejich existenci dovolovala haagská konvence z r. 1907). Z celkového počtu 1696 obětí z řad slezských povstalců bylo dosud zjištěno jen 17 osob z Těšínska,

Grup Operacyjnych Sipo i SD w Polsce jesienią 1939 r. Przegląd Zachodni 1966, č. 5, s. 94-118; Týž: *Okupacyjny zarząd i zbrodnie wojenne Wehrmachtu podczas agresji na Polskę 1 IX - 25 X 1939.* Wojskowy Przegląd Historyczny, 1973, č. 2, s. 108 a 140; DATNER, Szymon: *Zbrodnie Wehrmachtu w Polsce w czasie kampanii wrześniowej (1 IX 1939 - 25 X 1939).* In: Eksterminacja ludności w Polsce w czasie okupacji niemieckiej 1939-1945. Warszawa-Poznań 1962, s. 29 a 47; CZYŃSKA, Zofia: *Egzekucje masowe w Polsce w latach 1939-1945.* Biuletyn GKBZHWP, t. III, s. 11-12. Uvádí ve slezském vojvodství 28 hromadných poprav, jež měly 1136 obětí, což je třetí největší počet v Polsku po vojvodství bydgoštském a poznaňském.

⁴² BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa*, c. d., s. 21-32; ZAJĄC, Antoni: *Lata okupacji.* In: Cieszyn. Zarys rozwoju miasta i powiatu. Katowice 1973, s. 283; SZEFER, Andrzej: *Miejsca straceń ludności cywilnej województwa Katowickiego (1939-1945).* Katowice 1969, s. 60.

⁴³ KLAPAL, Čeněk: *Nepromlčitelné zločiny.* Praha 1980, s. 50-51.

⁴⁴ RADZIWOŃCZYK, Kazimierz: *Okupacyjny zarząd i zbrodnie wojenne Wehrmachtu podczas agresji na Polskę 1 IX - 25 X 1939*, c. d., s. 104; GRÜNBERG, Karol: *SS-Hitlerova černá garda.* Praha 1981, s. 251; SZEFER, Andrzej: *Jak powstała niemiecka specjalna Księga gończa Sonderfahndungsbuch Polen.* Zaranie Śląskie, 1983, č. 3, s. 213-240.

což je jistě neúplný údaj. Při vyhledávání a zatýkání bývalých povstalců a dobrovolníků, kteří se po obranných bojích vraceli domů, policejním orgánům pomáhali místní nacisté a příslušníci nacistických oddílů domobrany.⁴⁵

Okupační teror měl na Těšínsku celou řadu podob – od přímých projevů až po tzv. persvazivní teror, svéráznou přesvědčovací metodu, spočívající v omezení svobodného rozhodování využitím zákonných prostředků. Nacisté tak využívali předem vytvořené psychózy strachu k nátlaku na obyvatelstvo při rozhodování o přiznání národnosti a při zápisu do volkslisty. Již první nařízení šéfa civilní správy katovického vládního obvodu se týkala nejen odevzdání zbraní, ale též konfiskace movitého a nemovitého majetku Poláků, přísného postihování protiněmecké propagandy, zákazu držení rádiových přijímačů aj. Další výnosy zakazovaly veřejné užívání polštiny a češtiny, bohoslužby ve slovanských jazycích (židovská synagoga v Těšíně byla 13. 9. 1939 vypálena a zdejší Židé byli v nejbližších měsících deportováni). Na zákaz národního školství reagovaly polské odbojové organizace zavedením tajného vyučování.⁴⁶

Hromadná likvidace polské inteligence probíhala v rámci akce „mimořádné pacifikace“, tzv. akce A-B (Aussenordentliche Befriedungsaktion), která byla zahájena v Generálním gouvernementu v květnu 1940. Na včleněném území však probíhala už od počátku okupace, s prudkým zesílením na jaře 1940. Na Těšínsku bylo zatčeno asi 1200 osob. Zpočátku byli zatýkáni hlavně polští důstojníci a odesíláni do zajateckých táborů, postupně k nim přibývali představitelé veřejného života, učitelé, duchovní, lékaři apod. Akce vyvrcholila v dubnu 1940, kdy bylo hromadně pozatýkáno téměř tisíc osob a po krátké internaci v provizorním vězení ve staré továrně na nábytek v Českém Těšíně byli všichni deportováni přímo do koncentračního tábora v Dachau (později též do Mauthausenu). Uvádí se, že jen v rámci této akce bylo zavražděno asi 3500 vedoucích představitelů polské inteligence; bylo mezi nimi i několik set obětí z Těšínska.⁴⁷

⁴⁵ Týž: *Losy powstańców śląskich w latach okupacji hitlerowskiej*. Katowice 1970, s. 11-13. Nařízení ze 6. 9. 1939 prikazovalo udání míst pobytu slezských povstalců pod trestem smrti; SROKA, Irena: *Stosunek władz hitlerowskich wobec powstańców śląskich w pierwszych tygodniach okupacji hitlerowskiej*. Zaranie Śląskie, 1969, č. 2, 235-247; FAŁĘCKI, Tomasz: *Udział powstańców śląskich w obronie Śląska we wrześniu 1939 roku*. In: *Śląsk i Zagłębie Dąbrowskie w walce z okupantem hitlerowskim 1939-1945*. Katowice 1970, s. 52.

⁴⁶ KONIECZNY, Alfred: *Po rządami wojennego prawa karnego Trzeciej Rzeszy*, c. d., s. 93-98; RADZIWOŃCZYK, Kazimierz: *Okupacyjny zarząd i zbrodnie wojenne Wehrmachtu podczas agresji na Polskę 1 IX - 25 X 1939*, c. d., s. 118.

⁴⁷ AP Katowice, fond RK, k. 212. Zpráva velitele ochranné policie v Těšíně kpt. Stuckmanna uvádí odeslání 800 osob zatčených 26. 4. 1940 hlouběji do Říše; RADZIWOŃCZYK, Kazimierz: *„Akcja Tannenberg“ Grup Operacyjnych Sipo i SD v Polsce jesienią 1939 r.*, c. d., s. 105; PASEK, Emanuel: *Więzienie cieszyńskie*. In: *Więzienia hitlerowskie na Śląsku, w Zagłębiu Dąbrowskim i w Częstochowie 1939-1945*. Katowice 1983, s. 56-57; BROŻEK, Ludwik – HAJDUK, Ryszard – TARG, Alojzy – RECHOWICZ, Henryk: *Materiały do listy strat*

Specifickou formou perzekuce bylo vysídlování polských obyvatel. Uskutečňovalo se několika způsoby: přesídlením uvnitř vládního obvodu (vysídlování rodin k příbuzným a k jiným polským rodinám), odsunutím rodin do generálního gouvernementu, vývozem mládeže na nucené práce do Říše, internací obyvatelstva neschopného práce v průmyslu do tzv. Polenlágrů, deportací „zatvrzelých“ Poláků do koncentračního tábora v Osvětimi. Přestože bylo původně plánováno vysídlit z katovického vládního obvodu 220 tisíc osob, bylo ve skutečnosti vysídleno jen 81 tisíc osob (tj. přes 21 tisíc rodin).⁴⁸ Uvádí se, že z československé části Těšínska bylo vysídleno 874 polských a 21 českých rodin. Jsou známy vysídlovací transporty z Fryštátu, Dolní Lomné, Milíkova, Hrádku, Jablunkova aj. Vysídlení měli být polští a čeští obyvatelé Karvinska (též Orlová, Lazy) a není pochyby o tom, že v případě válečného vítězství nacistů by k tomu došlo. Potřeba nerušeného chodu válečného hospodářství a nemožnost okamžité náhrady zdejších kvalifikovaných pracovních sil (spolu s úsilím o germanizaci zdejšího obyvatelstva) však přispěly k omezení vysídlovacích akcí.⁴⁹

Jiným důvodem mírnější vysídlovací praxe na Těšínsku byla značná rozdrobenost zdejších zemědělských usedlostí. Většina z nich (88 %) měla rozlohu do 3 hektarů, což by znamenalo pro usídlení jednoho Volksdeutsche vysídlit 3-4 polské rodiny. Němečtí přesídlenci dostávali zprvu hospodářství o výměře 15 ha, později v průměru jen 9 ha a méně, přestože měli slíbeno 25-40 ha. Jistě to přispívalo k tomu, že se v těšínském okrese příliš neusazovali. Počátkem ledna 1940 přijely do Bohumína a Těšína první transporty asi 3 tisíc přesídlenců z Volyně a v dubnu a květnu 1940 další transporty z Bukoviny. Pro přesídlence byly zřízeny dočasné tábory v Těšíně, Bohumíně, Fryštátě a Petrovicích, avšak většina z nich Těšínsko zase brzy opustila. Statistické hlášení uvádí ke 30. září 1941 v okrese Těšín jen 49 přesídleneckých rodin z Haliče a severní Bukoviny (z toho 46 živnostníků a jen 3 rolníky), k 1. srpnu 1943 bylo v okrese celkem 2064 přesídlenců (v celém katovickém vládním obvodu 37 317 přesídlenců).⁵⁰

Povinnost nucených prací zasáhla přes 2 miliony Poláků odvečených do Říše; k tomu je nutno připočíst miliony Poláků na včleněných územích, kteří sice nebyli deportováni,

kultury polskiej na Śląsku w latach 1939-1945. Zaranie Śląskie 1960, č. 4, s. 629-651; HOFFMANN, Bedřich: A kdo vás zabije... Život a utrpení kněžstva v koncentračních táborech. Přerov 1947, s. 73.

⁴⁸ SZEFER, Andrzej: *Wysiedlenia ludności polskiej z rejencji katowickiej w latach 1939-1945*. Próba bilansu. Zaranie Śląskie 1972., č. 1-2, s. 80-88.

⁴⁹ *Położenie ludności w rejencji katowickiej w latach 1939-1945*, c. d., s. 204, 211, 215, 218; PALLAS, Ladislav: *K nacistické národnostní politice na Horním Slezsku včetně Těšínska v letech 1939-1945*, c. d., s. 263.

⁵⁰ Tamtéž, s. 272; SZEFER, Andrzej: *Němečtí přesídlenci v katovickém vládním obvodu*. In: *Průmyslové oblasti 3*, Opava 1971, s. 103-105; ZAO, fond Pověřenec říšského vedoucího SS - úřadovna Těšín, k. 1.

ale museli nuceně pracovat pro Říši, stejně jako miliony Poláků v Generálním gouvernementu. Neúplné výzkumy udávají, že z československé části Těšínska bylo na práce do Říše odvečeno 2808 Poláků a 298 Čechů. Tisíce dalších musely pracovat ve zdejších dolech a hutích či v německých zemědělských usedlostech (např. přesídlenci v katovickém vládním obvodu dostali 2880 polských dělníků na nucené práce ve svých hospodářstvích). Na rozdíl od Poláků v Říši, pro něž platil zostřený systém policejního dohledu a příkaz povinného označení oděvu písmenem „P“, nebylo na včleněném území označení užíváno vzhledem k naprosté převaze místního polského obyvatelstva, jíž si byli okupanti dobře vědomi; jinak ale platila i zde podobná diskriminace.⁵¹

Ještě tvrdším opatřením byli vystaveni tzv. dělníci z východu (Ostarbeiter), zavlečení obyvatelé SSSR (zvl. z Ukrajiny), kteří sem přicházeli od r. 1942 na nucené práce (jen ve slezském rolnictví pracovalo v r. 1944 na 70 tisíc těchto dělníků, většina na území Horního Slezska). Uvádí se, že na Horním Slezsku bylo v roce 1944 asi 500 pracovních táborů pro 122 tisíc dělníků na nucených pracích. Přes přísné zákazy kontaktu s místními obyvateli stále docházelo k projevům spolupráce, k útěkům a dokonce k zapojování těchto dělníků do činnosti odbojových a partyzánských skupin.⁵²

Dalším zcela specifickým projevem perzekuce byly internační tábory pro polské obyvatele. Předcházelo jim zřízení koncentračního tábora ve Skrochovicích na Opavsku (na území Sudetské župy) v září 1939, jímž prošlo do konce roku 1939 asi 700 Poláků a Židů, mnozí z české části Těšínska. Byl to vlastně jeden z prvních nacistických koncentračních táborů na území dnešní ČR.⁵³ Od roku 1942 byly zřizovány zvláštní tábory pro vysídlené Poláky, tzv. Polenlager, jež se koncentračním táborům v mnoha ohledech velmi podobaly. Na území Hornoslezské provincie bylo 22 takových táborů, v r. 1942 v nich žilo přes 5500 Poláků a prošlo jimi přes 10 tisíc vězněných. Na území dnešní

⁵¹ SZURGACZ, Herbert: *Charakterystyka prawa przymusowego zatrudnienia Polaków w rzeszy i na tzw. terenach włączonych do rzeszy (1939-1945)*. In: *Studia nad faszyzmem i zbrodniami hitlerowskimi*, II, Warszawa-Wrocław 1975, s. 10-21; JĘDRZEJEWSKI, Edward: *Hitlerowska polityka przymusowego zatrudnienia Polaków na Śląsku i ziemiach włączonych do rzeszy (1939-1945)*. In: *Tamtéž*, s. 35; SZEFER, Andrzej: *Przesiedleńcy niemieccy na Górnym Śląsku w latach 1939-1945*. Katowice 1974, s. 129-131; BORÁK, Mečislav: *Nucené nasazení Poláků na práce do Říše v letech 1939-1945 (s přihlédnutím k Polákům z Těšínska)*. Slezský sborník, 99, 2001, s. 95-108.

⁵² SENFT, Stanisław: *Zbrodnie hitlerowskie na jeńcach wojennych i robotnikach przymusowych z ZSRR zatrudnionych w rolnictwie na Śląsku 1941-1945*. In: *Studia nad faszyzmem i zbrodniami hitlerowskimi* VII, Warszawa-Wrocław 1981, s. 201; MAINUŠ, František: *Dějiny Stalagu v Českém Těšíně 1942-1945*. Český Těšín 1979, s. 12. V roce 1944 bylo v pracovních komandech těšínského stalagu, rozmístěných po celém Horním Slezsku, přes 60 000 zajatců, převážně sovětských.

⁵³ GROBELNÝ, Andělín: *Obóz koncentracyjny w Skrochowicach na Śląsku Opawskim w 1939 roku*. Zaranie Śląskie, 1964, č. 3, s. 571-592; Týž: *Koncentrační tábor ve Skrochovicích na Opavsku na podzim r. 1939*. Opavsko 1964, č. 9, s. 5-7. Velitelem tábora byl pozdější nacistický válečný zločinec H. Jöckel, zahynulo zde 13 vězněných.

ČR existovaly Polenlágry v Bohumíně, Fryštátě, Petrovicích a Dolním Benešově.⁵⁴ K drastickým případům protipolské perzekuce patřila též např. krádež (a následná germanizace) polských dětí, zvl. dětí aktivních představitelů polského odboje, prováděná prostřednictvím instituce Lebensborn (jedna z jejích poboček byla i v Těšíně), nebo odvoz dětí do koncentračních táborů (např. odvoz dětí internovaných v Bohumíně v rámci tzv. Aktion Oderberg v roce 1943).⁵⁵

Teroristickou činnost okupantů usnadňovalo rovněž zavedené trestní právo. Drastické vojenské předpisy a nařízení z prvních dnů okupace umožňovaly soudit i civilní osoby a trestat je dokonce za činy, spáchané v době před vypuknutím války. Německé trestní právo bylo na včleněném území zavedeno sice až nařízením ze 6. června 1940 (s platností od 15. 6. 1940), avšak prakticky bylo užíváno od začátku okupace. Bylo převzato včetně výnosů o válečném hospodářství či o tzv. škůdcích národa, tvrdě trestalo protiněmeckou a protistátní propagandu a znevažování Říše, NSDAP a jejich představitelů podle tzv. zákona o potutelnosti (Heimtückengesetz). Omezování kompetence justičních orgánů ve prospěch policie a SS bylo dovršeno zavedením diskriminačního trestního práva pro Poláky a Židy s platností od 30. prosince 1941. Toto „právo“ umožňovalo vydávat rozsudky trestu smrti i za „nenávisťnou či pobuřující činnost, svědčící o protiněmeckém postoji“, což mohly být třeba protiněmecké výroky, strhávání či ničení vyhlášek německých úřadů nebo „jiné jednání ponižující důstojnost Říše nebo činící škodu Říši a německému národu“. Dodatky k nařízení opět umožňovaly soudit i za činy spáchané před jeho vydáním a nařízení mohlo být uplatňováno i vůči nezletilým Polákům a Židům.⁵⁶

Výkon trestu se odbyval v kárných táborech, jeden z kmenových kárných táborů se nacházel v těšínské věznici. Odsouzení měli být likvidováni těžkou prací. Prováděcí předpisy ze 22. října 1942 ukládaly předat vězně s trestem odnětí svobody nad tři roky

⁵⁴ HRABAR, Roman: *Niemieckie obozy dla Polaków na Śląsku w czasie II wojny światowej „Polenlager“*. Katowice 1972, s. 58-66; PALLAS, Ladislav: *K nacistické...*, c. d., s. 267-270; BORÁK, Mečislav: *Relacja z poszukiwania obozu. Głos Ziemi Cieszyńskiej* 1986, č. 27, s. 4.; Týž: „Polenlágry“ - zvláštní druh nacistických koncentračních táborů ve Slezsku. Těšínsko 1994, č. 4, s. 24-27; Týž: *Tábory pro Poláky ve Slezsku (1939, 1942-1945)*. In: Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války. Praha 2004, s. 124-137.

⁵⁵ HRABAR, Roman: *Janczarowie XX wieku*. Katowice 1983, s. 28 an.; MAINKA, Alojzy: *Oběti druhé světové války žalují. 1939-1945*. Český Těšín 1977, s. 8; GROBELNÝ, Andělín: *Kapitolky o Bohumíně v letech 1938-1945*. In: Bohumín. Ostrava 1976, s. 282; BUBIK, Artur - BRZYCKI, Zygmunt: *Policyjne więzienie zastępcze (Ersatzpolizeigefängnis) w Mysłowicach*. In: *Więzienia hitlerowskie na Śląsku, w Zagłębiu Dąbrowskim i w Częstochowie 1939-1945*, c. d., s. 129-130.

⁵⁶ KONIECZNY, Alfred: *Pod rzqdami wojennego prawa karnego Trzeciej Rzeszy*, c. d., s.101-116, 128-132. Zde citace zákona podle Reichsgesetzblatt I, s. 759.

po odpykání soudního trestu do rukou gestapa a odtud do vyhlazovacích koncentračních táborů v Osvětimi, Mauthausenu či Majdanku. V březnu 1943 byla hranice výše trestu odnětí svobody, znamenající předání vězňů do rukou gestapa, snížena na 6 měsíců. Prakticky to znamenalo koncentrační tábor pro naprostou většinu odsouzených.⁵⁷

Místní úřední soudy řešily obvykle jen drobné přestupky. Podvratné útoky na stát a NSDAP, znevažování Říše, přestupky proti rozhlasovým nařízením, proti předpisům o válečném hospodářství a všechny případy, u nichž to uznala prokuratura za potřebné, soudil zvláštní soud. Sondergericht v Katovicích působil od září 1939 do ledna 1945 a podle dosud nalezených dokumentů jím prošlo nejméně 3786 osob. Soud vydal 311 rozsudků trestu smrti, vykonávaných stětím gilotinou ve vřatislavské věznici (nejméně 62 případy) a od podzimu 1941 též v katovickém vězení (zde bylo státo 552 vězňů, z toho nejméně 34 z české části Těšínska). Od 1. září 1942 začal působit sondergericht v Bílsku s kompetencí pro zemské soudy v Bílsku a v Těšíně, kde také často konal výjezdní zasedání. Jeho akta se nedochovala. Katovickou věznicí prošlo skoro 20 tisíc vězňů, stejný počet vězňů prošel nejhroznější mučírnu katovického obvodu – náhradním policejním vězením gestapa v Mysłowicích, kam směřovaly většinou osoby vyslýchané pro odbojovou a partyzánskou činnost.⁵⁸

V těsné blízkosti hranic těšínského okresu se nacházel vyhlazovací koncentrační tábor v Osvětimi, v němž byly u stěny smrti bloku XI vykonávány rozsudky trestu smrti katovického stanného soudu (často zde rovnou zasedal). Tento policejní soud zde působil ve dvou obdobích – od 21. září 1939 do zavedení německého trestního práva na včleněná území (do 6. června 1940), kdy jeho úkolem byla pacifikace území obsazeného wehrmachtem, a od 1. června 1942 až do osvobození, kdy byl reakcí na zavedení zostřené trestního práva pro Poláky a Židy. Pro první období se údaje o jeho činnosti nedochovaly, pro druhé období bylo zjištěno 1830 souzených osob, z toho 1710 odsouzených k smrti a zbytek 120 osob k trestu „ochranné vazby“ v koncentračním táboře. Ve skutečnosti byl počet obětí tohoto soudu mnohem vyšší. Na jeho účet lze totiž připsat i část obětí veřejných poprav.⁵⁹

⁵⁷ Tamtéž, s. 290-306. U sondergerichtu v Katovicích bylo ke trestům kárných táborů delším než 6 měsíců odsouzeno celkem 91, 2 % souzených.

⁵⁸ Tamtéž, s. 167-211; OSTROWSKI, Konstanty: *Każń hitlerowska Haftanstalt Kattowitz*. In: *Więzienia hitlerowskie na Śląsku, w Zagłębiu Dąbrowskim i w Częstochowie 1939-1945*, c. d., s. 25-31.

⁵⁹ KONIECZNY, Alfred: *Pod rzqdami wojennego prawa karnego Trzeciej Rzeszy*, c. d., s.309-394. Bylo identifikováno jen 729 jmen popravených. Vychází-li se z celkové výše čísel soudních spisů, lze předpokládat, že standgericht soudil asi 5200 osob. U veřejných poprav pokládá A. Konieczny ze 286 popravených 178 za oběti stanného soudu, ostatní pokládá za oběti sonderbehandlungu.

Zde je další odlišnost od poměrů v protektorátě, kde bylo zavedeno stanné právo rovněž dvakrát, ale na mnohem kratší období (28. 9. 1941 – 20. 1. 1942, 28. 5. – 3. 7. 1942). Na Těšínsku byl vlastně výjimečný stav po celou dobu okupace. Není náhodou, že právě ve dnech ukončení prvního období stanných soudů začal pracovat likvidační aparát koncentračního tábora v Osvětimi a vzrostl teror policejních úřadů, svévolně rozhodujících o vině zatčených. Kromě případů přímých vražd a likvidačních akcí (které páchalo nejen gestapo, ale i německé četnictvo) stojí za zmínku série veřejných poprav, prováděných obvykle bez řádných soudních rozsudků a bez vědomí soudních orgánů. Bylo tomu tak i u první veřejné popravy na Těšínsku – při oběšení odbojáře Franciszka Trely v Horním Těrlicku 23. ledna 1942.⁶⁰ Byla to jedna z prvních veřejných poprav na území dnešní ČR (už 9. ledna 1942 byl v Mohelnici v tehdejší Sudetské župě veřejně oběšen polský zajatec Adam Relicz, jenž se stykem s německou dívkou dopustil hanobení rasy; v protektorátě zřejmě byla první poprava čtyř českých četníků na střelnici v Praze-Kobylisích 8. července 1943, nebo oběšení pěti odbojářů v Lískovci u Frýdku 3. září 1943, které se sice odehrálo v Protektorátě Čechy a Morava, ale na území Slezska).⁶¹

Na rozdíl od protektorátu, kde se po prvních popravách od exekucí dočasně upustilo (až do podzimu 1944, kdy i zde v souvislosti s povstáním na Slovensku a vzrůstem partyzánských akcí znovu zavládl policejní teror), pokračovaly veřejné popravy na Těšínsku i v dalších letech okupace. Patří k nim i největší hromadná poprava na Těšínsku – oběšení 24 odbojářů 20. března 1942 v dnešní polské části Těšína za přítomnosti 10 tisíc obyvatel násilím sehnanych z celého okolí (mezi popravenými bylo 12 občanů pocházejících z dnešního českého Těšínska).⁶² K dalším veřejným popravám na šibenicích v dnešní české části Těšínska patří poprava 26. října 1943 v Mostech u Jablunkova (10 osob), 14. února 1944 v Návsí u Jablunkova (5 osob), 5. června 1944 v Oldřichovicích (5 osob), 18. července 1944 v Horní Suché (5 osob), 11. září 1944 v Petřvaldě (5 osob). Bývalí českoslovenští občané ale umírali i na šibenicích na druhé

⁶⁰ AP Cieszyn, fond Stammlager Teschen, sl. 2538. V osobním spise F. Trely je zmínka o jeho propuštění z věznice na žádost gestapa v den popravy a poznámka „Erhängt“. Jde tedy o zjevný příklad sonderbehandlungu, tak jako u 24 odbojářů popravených v Cieszyně 20. 3. 1942 (spisy všech se nacházejí v témže archivním fondu).

⁶¹ BORÁK, Mečislav: *Nieznane egzekucje Polaków*. Kalendarz Śląski 1999, Czeski Cieszyn 1998, s. 99-102; SLÁDEK, Oldřich: *Zločiny fašismu v českých zemích*. Praha 1982, s. 51.

⁶² HELLER, Michał: *Próby odbudowy inspektoratu cieszyńskiego ZWZ (tragedia w parku Pod Walką 2 marca 1942)*. In: *Rocznik Cieszyński*, III, 1976, s. 95-105; KOHUTEK, Ludwik: *Gdy drzewa szubienic wyrosły*. Warszawa 1986.

straně dnešní hranice, např. při veřejné popravě v Istebné 26. října 1943 dva občané z Karviné, 3. září 1943 ve Szczyrku jeden občan z Českého Těšína apod.⁶³

Ještě větší rozsah měly přímé likvidační akce gestapa a německého četnictva, spočívající ve vraždění zatčených poblíž jejich domovů, v budově gestapa v Českém Těšíně nebo na těšínském židovském hřbitově a na mnoha dalších místech, obvykle bez výslechu a řádného zjištění viny. Je známo více než sto takových akcí v dnešní české části Těšínska. K nejznámějším patří zastřelení 36 polských a českých občanů 6. srpna 1944 v Životicích a okolí, osmi polských občanů 25. srpna 1943 v Karviné, 12 polských občanů 13. dubna 1945 na židovském hřbitově v Jablunkově apod. Jen v prostoru židovského hřbitova v dnešním polském Těšíně bylo nacisty zavražděno asi sto osob (mezi nimi i skupina 18 příslušníků odbojové organizace české mládeže z Ostravska, zlikvidovaná v posledních dnech války). Podobné akce byly častým zjevem i na dnešní polské straně hranice (např. zastřelení 34 osob v Ustroni a okolí 9. listopadu 1944, 18 osob v Hażlachu 9. září 1944 aj.).⁶⁴

Srovnáme-li formy okupačního teroru užívané nacisty na Horním Slezsku (a tedy i na Těšínsku) s okupačními poměry v Generálním gouvernementu, musíme konstatovat, že na zdejších území byla perzekuce mnohem ostřejší. Už likvidační akce v září 1939 zde měly větší rozsah, rychleji a důsledněji zde byla prováděna likvidace polské inteligence. Všeobecné omezení svobody polského obyvatelstva zde bylo ještě větší než v Generálním gouvernementu, neboť území včleněné do Říše mělo být co nejdříve „vyčištěno“ od neněmeckých živelů. Žilo zde více Němců, což vytvářelo obtížné podmínky pro konspiraci. Významnou roli proto sehrávali volkslistáři, kteří se zapojovali do odboje. Ve světle zdejších okupačních poměrů zvláště vyniká hrdinství té části polského obyvatelstva, která si přes přímé nebezpečí ohrožení života dokázala uchovat svou národnost (což platí do značné míry i o obyvatelstvu českém).

Nacistický okupační režim na Těšínsku měl zřetelný represivní charakter, byl zaměřen na likvidaci zdejšího polského i českého obyvatelstva, pokud se odmítlo podrobit germanizaci, a v první řadě na likvidaci všech projevů odporu či nesouhlasu s nacistickou okupační politikou.

⁶³ Blíže viz BORÁK, Mečislav: *Na příkaz gestapa*, c. d.

⁶⁴ Tamtéž; BROŽEK, Ludwik: *Represje i polityka eksterminacyjna okupanta na Śląsku w latach 1939-1945*. Zwrot, 1961, č. 10, s. 3-5; ZAHRADNIK, Stanisław: *Zaolziańskie ofiary okupacji hitlerowskiej (w byłych powiatach czeskocieszyńskim i frysztackim) 1939-1945*. Opole 1988.

Odboj proti okupantům

Na Těšínsku působilo od samého počátku okupace po celou dobu války odbojové hnutí, tvořené širokou škálou různě orientovaných organizací a skupin, většinou striktně rozdělených podle národnosti odbojářů. Koncepce českého i polského národního odboje počítaly v podstatě s návratem předválečných společensko-politických poměrů a obě vycházely z podřízenosti domácího odboje plánům svých emigračních vlád, které se zásadně lišily v názoru na poválečnou státní příslušnost území Těšínska. Český odboj vycházel z předmnichovské situace, nedokázal však vytvořit na Těšínsku organizační základnu odboje a omezoval se v podstatě jen na dílčí kontakty se zdejším územím. Polský odboj na Těšínsku nebojoval za obnovení Československé republiky, nýbrž předpokládal, že i po vyhnání okupantů zůstane v platnosti pomnichovská hranice, již bylo Zaolží přičleněno k Polsku. Na rozdíl od českého odboje se mu však podařilo zformovat poměrně silnou a značně různorodou odbojovou strukturu.⁶⁵

K prvním organizacím polského národního odboje na Těšínsku patřily od listopadu 1939 *Tajná vojenská organizace* (Tajna Organizacja Wojskowa, TOW) vedená dr. Pawłem Musiołem, podobná organizace budovaná inž. Franciszkiem Kwaśnickým, nebo *Organizace Bílého orla* (Organizacja Orła Białego, OOB), jejíž těšínskou část řídil inž. Antoni Studencki. Již záhy sem začal pronikat vliv polských konspirativních organizací s celostátní působností, jakými byla *Služba vítězství Polska* (Služba Zwycięstwu Polski, SZP) a od jara 1940 jednotná vojenská a politická organizace podřízená polské emigrační vládě *Svaz ozbrojeného boje* (Związek Walki Zbrojnej, ZWZ), pozdější známá *Zemská armáda* (Armia Krajowa, AK). K její strategii patřila především příprava ozbrojeného povstání, které mělo vypuknout s pomocí západních spojenců; měla pak zajistit uchopení moci podle příkazů emigrační vlády. Do ZWZ byly včleněny organizace dr. Musioła a inž. Kwaśnického, vznikl samostatný těšínský inspektorát ZWZ a řada aktivních středisek v mnoha obcích Těšínska. V rámci ZWZ působila i sabotážně diverzní formace *Svaz odvety* (Związek Odwetu, ZO) s vlastní organizační sítí, v níž obvod „Zaolží“ vedl Józef Kominek. Odbojáři uskutečnili již v roce 1940 několik zdařilých diverzních akcí v Trineckých železárnách, na nádraží v Bohumíně a ve Vítkovických železárnách. Už

⁶⁵ Blíže o odboji na Těšínsku viz např. *Nástin dějin Těšínska*, c. d., s. 110-116; BORÁK, M.: *Na příkaz gestapa*, c. d.; HELLER, Michał: *Ruch oporu na Śląsku Cieszyńskim*. Opole 1982; STARCZEWSKI, Mieczysław: *Ruch oporu na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim*. Katowice 1988; GUZIUR, Oswald – STARCZEWSKI, Mieczysław: *Lido i Stragan. Ślązacy w wywiadzie AK*. Czeski Cieszyn 1992; TOBOŁA, Otylia: *Lutyńskie tango i inne historie wojenne z Zaolzia*. Czeski Cieszyn 2003.

v roce 1941 však byla činnost ZWZ odhalena gestapem a její vedoucí představitelé popraveni. Novou sít' zde začali vytvářet Józef Margiciok a Leopold Hałaczek. Vznikla i zpravodajská sít' ZWZ „August“, široce rozvětvená po celém Těšínsku, průmyslová výzvědná služba „Lido“ a zpravodajská organizace „Stragan“, řízená těšínskými odbojáři z Vídně.

Samostatně se zprvu vyvíjelo odbojové hnutí polských socialistů (Polska Partia Socjalistyczna, PPS) a polské rolnické strany (Stronnictwo Ludowe, SL, Lidová strana), jejíž kontakty vedly i k odbojovým kruhům českých agrárníků ve Frýdku. Obě organizace vytvářely vlastní ozbrojené oddíly, které po vzniku jednotné AK působily v jejím rámci. Odbojové struktury polských socialistů i rolníků si však zachovávaly jistou organizační nezávislost a udržely se po celou dobu okupace, i když byly několikrát postiženy rozsáhlým zatýkáním. Také struktury AK byly v posledním roce války téměř rozbity gestapem, na podzim r. 1944 ukončila činnost i jediná zdejší bojová jednotka AK, oddíl J. Kamińského.

Český národní odboj byl mnohem slabší. Svou roli zde jistě sehrála ztráta přímého kontaktu zdejšího českého obyvatelstva s vnitrozemím, stejně jako mohutný odliv národně nejuvědomělejších českých vrstev z Těšínska již v době jeho polského záboru. Charakteristickým rysem českého odboje bylo prolínání odbojových struktur, k němuž docházelo již při organizování ilegálních přechodů hranic do Polska před začátkem války (zvláště mezi vojenským, železničářským a sokolským odbojem). V prvních letech okupace lze na Těšínsku doložit pouze kontakty (většinou jen zpravodajské) s vojenskou odbojovou organizací *Obrana národa* (ON) a s odbojovou sítí Petičního výboru Věrní zůstaneme (PVVZ) z protektorátu. Struktury *Slezského odboje* (SO) nevyvíjely aktivní protinacistickou činnost, značně omezený byl i význam ostatních místních českých ilegálních organizací, např. *Slezské národní komise pro Těšínské Slezsko* v Orlové. Kontakty s Těšínskem udržovala z Ostravy Slezská matice osvěty lidové (SMOL), než byli její vedoucí představitelé zatčeni (A. Holeš byl popraven, P. Pavlán umučen). Ani nová struktura Slezského odboje, vznikající od r. 1943 z iniciativy J. Vochaly, se nezapojila do ozbrojeného boje s okupanty. Větší aktivitu vyvíjela až ilegální *Slezská národní rada*, přetvořená v roce 1944 na základě širšího zastoupení bývalých českých politických stran. To se však týkalo až závěrečného období okupace a prvních dnů osvobozené republiky. Odbojově nevystupoval ani tzv. *Revoluční národní výbor pro Těšínsko*, jehož sít' byla pravděpodobně pod částečnou kontrolou gestapa. Významnější zapojení do

ozbrojeného boje s okupanty lze zjistit jen v okolí Rychvaldu, kde bylo jedno ze středisek protektorátní organizace *Lvice*. Ta se později změnila v partyzánský oddíl *Jan Žižka moravskoslezský*, který provedl řadu sabotáží a diverzí v okolí Ostravy a pokusil se navázat spolupráci i s polským odbojem; v roce 1944 byl však zlikvidován gestapem. V závěru války český odboj v protektorátu sice zvýšil svůj zájem o Těšínsko, ale přímo na odtrženém území se to nijak výrazně neprojevalo.

Od většiny složek odboje se svým internacionálním charakterem odlišoval odboj komunistický, který měl na Těšínsku vzhledem k předválečným tradicím komunistického hnutí poměrně početnou základnu. Komunisté museli po častých zatýkáních několikrát přebudovat síť svých organizací, jež byla napojena zprvu na ilegální krajské vedení KSČ v Ostravě, později na středisko levicového odboje bývalých polských komunistů v Bílsku. Postupně vzniklo několik středisek komunistického odboje na Orlovsku, Karvinsku, Bohumínsku a Třinecku. Po rozsáhlém zatýkání z r. 1942 se podařilo vybudovat novou strukturu komunistického odboje v okolí Karviné a Třince, s kontakty na závody a doly celé oblasti. Organizace se zaměřovala na propagandistickou činnost (vydávala český ilegální časopis *Tempo* a polský *Naprzód*), na podporu rodin vězněných a provádění drobných sabotáží.

Významnou posilou odboje na Těšínsku byly zpravodajské oddíly Sovětské armády, které sem přicházely od léta 1944. Kromě úkolů zpravodajských většinou rozvíjely též diverzní a sabotážní činnost a zapojily do ozbrojeného boje s okupanty mnoho místních odbojářů i některé skupiny. Zpravodajský oddíl A. M. Griněvského „*Nad'ožného*“ spolupracoval mj. s místním oddílem *Kozubová* a provedl řadu bojových akcí a diverzí na železniční trati Bohumín – Žilina. Z dnešní polské části Těšínska sem zasahovala činnost oddílů „*Stěpanoviče*“ a „*Orlova*“, v září 1944 se k hranicím Těšínska přesunul Jefremovův zpravodajský oddíl „*Avantgard*“. Jeho rozvědčíci spolupracovali při získávání vojenských informací důležitých pro postup sovětských vojsk s odbojáři z komunistické organizace vedené G. Jurczakem z Karviné. Podobné informace mimořádného strategického významu získávali rozvědčíci oddílu A. J. Niščimenka „*Běljavského*“, který působil v Beskydech.

Nesmíme zapomenout ani na početnou účast obyvatel Těšínska v zahraničním odboji. Češi i Poláci sloužili ve spojeneckém letectvu v Británii a bojovali na západní frontě u Dunkerque či Monte Cassina i na východní frontě u Dukly. Asi dva tisíce volkslistářů z Těšínska, kteří byli přinuceni ke službě v německé armádě, přešly ke

Spojencům a vrátily se po válce domů v řadách zahraničního vojska, především polského, z menší části i československého.⁶⁶ Jsou známy spory ohledně zařazování zajatců z Těšínska do zahraničních armád obou zemí, ale i příklady bojové spolupráce obou armád např. u Tobrúku. V domácím odboji na Těšínsku však taková spolupráce až na několik drobných výjimek neexistovala.

Osvobození a následky okupace

V souvislosti s očekávaným koncem války se představy obou hlavních odbojových koncepcí o poválečném začlenění Zaolzí začaly konkretizovat. Obě počítaly s přípravou ozbrojeného povstání, jež by mělo vypuknout s pomocí západních spojenců a zajistit uchopení moci podle příkazů svých emigračních vlád. Polský plán na akci „Bouře“ (Burza) byl ale mnohem propracovanější. Hlavní velitelství AK ustavilo Operační skupinu Těšínské Slezsko, jež měla zajistit polské zájmy na tomto území; velel jí brigádní generál Brunon Olbrycht „Olza“. Podle prvního plánu z jara 1944 měla mít akce Bouře charakter protiněmecký, ale zároveň měla důsledně pacifikovat jakékoliv české pokusy o ovládnutí území Těšínska. Je zajímavé, že polské vedení netrvalo zcela důsledně na dosažení pomnichovské hranice a nepočítalo se zábořem přilehlých oblastí Čadecka, naopak se kladl důraz na spolupráci se Slováky.⁶⁷ Aby nedošlo k ohrožení záměrů akce Bouře, vydal generál Olbrycht v listopadu 1944 příkaz ihned přerušit veškeré kontakty s „bolševickými oddíly“ a zcela se zakonspirovat. Z podobných důvodů nebyl již dříve navazován ani styk s českým odbojem, který byl v AK dlouhodobě zpravodajsky sledován. Realizace plánu předpokládala shozy zbraní od západních spojenců, protože z vlastních zdrojů bylo možno vyzbrojit jen 5 až 10 % předpokládaných vojáků.⁶⁸ Vzhledem k vývoji situace na frontě a k zásadním politickým změnám při obnově polské státnosti nebyl již plán uskutečněn, po rozpuštění Armie Krajowej v lednu 1945 byla vzápětí rozpuštěna i operační skupina, jež měla zabrat Zaolzí.⁶⁹

⁶⁶ Blíže viz např. *Jak ptaki białoorle. 1939-1945*. Leksykon Koła Polskich Kombatantów w RC. Czeski Cieszyn 1999; PLACHÝ, Jiří: *Repatriace vojáků polské zahraniční armády na Západě do ČSR po r. 1945*. In: *Od rywalizacji do współpracy*, c. d., s. 137-148.

⁶⁷ NOWAK, Krzysztof: *Nieznany plan przejęcia władzy na Zaolziu przez Polaków w 1944 roku*. Pamiętnik Cieszyński, t. 9, 1994, s. 148-151.

⁶⁸ STARCZEWSKI, Mieczysław: *AK na Śląsku i w Zagłębiu*. Tak i nie (Katowice), 1985, nr 20, s. 5.

⁶⁹ HELLER, Michał: c. d., s. 231-232; WALTER-JANKE, Zygmunt: *W Armii Krajowej na Śląsku*. Katowice 1986, s. 169-170.

Podobné představy o budoucnosti Těšínska měli dokonce i polští komunisté, kteří mezi komunisty na tomto území jednoznačně převažovali. I když z třídních hledisek odmítali program emigrační vlády a v duchu svého učení podporovali zásady proletářského internacionalismu, ohledně státního začlenění Těšínska stáli spíše na straně svých ideových protivníků. Přestavitelé polských komunistů v Moskvě, kteří se pak dostali do vedení státu, se sice od předválečné zahraniční politiky tzv. sanačního režimu slovně distancovali, ale zároveň s poukazem na sebeurčení národů a ochranu všech Poláků v rámci jednoho státu předpokládali ponechání Zaolzí v Polsku.⁷⁰ Je známo několik přímých kontaktů vedení PPR s komunisty na Těšínsku, kteří připravovali revoluční národní výbory v obcích a závodech na převzetí moci a k vyhlášení polské státní správy.

K vyhnání nacistických okupantů z české části Těšínska došlo až v prvních dnech května 1945 postupem vojsk 1. gardové armády generálplukovníka A. A. Grečka (součást 4. Ukrajinského frontu) od východu, severu i od západu, přičemž od jihovýchodu vstupovala ze Slovenska do Beskyd 18. armáda generálporučíka A. I. Gastiloviče. K větším bojům s nacisty došlo u Bohumína, Fryštátu, Doubravy a Orlové, zatímco Třinecko a Jablunkovsko bylo osvobozeno téměř beze ztrát. Bojů se na mnoha místech účastnili členové ilegálních odbojových organizací a revolučních milicí, v řadě obcí vystupovaly z ilegality revoluční národní výbory a ujímaly se moci.

Přestože v řadě obcí Zaolzí vyhlásily místní revoluční orgány bezprostředně po osvobození polskou státní správu, byla nakonec s pomocí armády obnovena státní hranice Československé republiky a na celém území českého Těšínska byla postupně zavedena československá státní správa. Sotva by to však bylo možné bez předchozí záruky ze strany Sovětského svazu, že pokládá polský zábor Těšínska z roku 1938 za akt agrese a že je pro obnovu předmnichovské hranice v této oblasti. Neobešlo se to bez pocitů křivdy u polských odbojářů, jejichž odbojová koncepce nedošla svého naplnění, i když jejich boj s okupanty byl po celou dobu války mnohem aktivnější než tomu bylo u místních českých obyvatel. Zdůrazňovali rovněž oběti svého boje, kterých bylo zhruba šestkrát více než obětí českých.⁷¹ Marně však očekávali, že krev prolitá v zájmu vlasti, za niž pokládali Polsko, bude dostatečným argumentem potvrzujícím oprávněnost

⁷⁰ KAMIŃSKI, Marek Kazimierz: *Polsko-czechosłowackie stosunki polityczne 1945-1948*. Warszawa 1990, s. 17-18.

⁷¹ ZAHRADNIK, Stanisław: *Zaolziańskie ofiary okupacji hitlerowskiej (w byłych powiatach czeskosłowackim i frysztańskim) 1939-1945*, c. d., s. 218.

polského nároku na tuto část Těšínska.⁷² Spory mezi Polskem a Československem o státní začlenění Zaolzí, které málem opět hrozily vojenskou konfrontací, pokračovaly ještě několik let a nakonec byly rozhodnuty zásahem Sovětského svazu, do jehož zájmové sféry se obě země po válce dostaly.

Celkový počet obětí nacistické okupace pocházejících z české části Těšínska připojené za války k Německé říši nebyl bohužel přesně zjištěn. Dosavadní výsledky výzkumu však jednoznačně svědčí o tom, že zdejší kraj patřil k nejvíce postiženým oblastem republiky.

První poválečný pokus o zjištění počtu obětí provedený F. Popiołkem⁷³ uvádí 692 oběti, pečlivý lokální výzkum J. Mazurka uvádí již 2000 obětí.⁷⁴ Výzkum E. Vávrovského uvádí 1781 obětí (k tomu 3276 Židů), zahrnuje ovšem i slezskoostravskou část neodtrženého území Těšínska.⁷⁵ Specifický výzkum pro potřeby Památníku svobody v Hrabyni, zaměřený především na zjištění obětí aktivního domácího a zahraničního odboje, zaznamenal v dnešním okrese Karviná 974 a v těšínské části dnešního okresu Frýdek-Místek 199 obětí, tj. celkem 1173 obětí.⁷⁶ Výzkum A. Mainky uvádí 1885 obětí (k tomu 717 zjištěných Židů),⁷⁷ publikace R. Marynčáka uvádí 1834 obětí.⁷⁸ Novější přehledy o obětech okupace a války v okresech Karviná a Frýdek-Místek, sestavené Českým svazem bojovníků za svobodu, udávají pro okres Karviná 2792 obětí (včetně 1310 obětí rasové a národnostní perzekuce, tedy především Židů).⁷⁹ Dosud nejsystematičtější výzkum St. Zahradníka jmenovitě uvádí pro oblast Zaolzí 1852 oběti.⁸⁰

⁷² O postavení polské menšiny na Těšínsku po válce viz nejnověji SIWEK, Tadesuz – ZAHRADNIK, Stanisław – SZYMECZEK, Józef: *Polská národní menšina v Československu 1945-1954*. Praha 2001.

⁷³ POPIOŁEK, Franciszek: *Ofiary okupacji hitlerowskiej w czeskiej części Śląska Cieszyńskiego*. Zwrot, 1950, č. 9, s. 5-9; Týž: *W sprawie listy ofiar okupacji hitlerowskiej*. Zwrot, 1950, č. 10, s. 16. Autor omylem dvakrát započel 36 obětí životické tragédie a naopak neuvedl celou řadu dalších obětí (což vzhledem k dobové nedostupnosti materiálů je pochopitelné).

⁷⁴ MAZUREK, Józef: *Ruch oporu i martyrologia Polaków na Zaolziu*. Poglądy 1976, č. 8, s. 5-7, č. 9, s. 9-11. Podklady k tomuto výzkumu jsou v pozůstalosti dr. Mazurka uloženy v archivních fondech Biblioteki Śląské v Katovicích a ve Státním okresním archivu v Karviné.

⁷⁵ VÁVROVSKÝ, Emil: *Oběti nacistické okupace v Karviné*. In: Karviná. Karviná 1968, s. 210. Autor bohužel neuvádí uložení archivních zdrojů, ze kterých čerpal, ani jejich bližší hodnocení.

⁷⁶ Slezské zemské muzeum Opava, pobočka Památník svobody Hrabyně, podkladové materiály k soupisu obětí odboje v bývalém Severomoravském kraji.

⁷⁷ MAINKA, Alojzy: *Przewodnik po upamiętnionych miejscach nad Olzą*. Lata wojny 1939-1945. Český Těšín 1977. Autor vycházel z výzkumů J. Mazurka.

⁷⁸ MARYNČÁK, Richard: *Vzpomínky a dokumenty o boji těšínského lidu proti fašismu*. Český Těšín 1960, s. 23. Autor neuvádí zdroje výzkumu.

⁷⁹ *Oběti hitlerovské okupace a války 1939-1945 v okrese Karviná*. Karviná 1995, s. 223; *Almanach obětí nacismu v letech 1939-1945 v okrese Frýdek-Místek*. Frýdek-Místek 1991.

⁸⁰ ZAHRADNIK, Stanisław: *Zaolziańskie ofiary okupacji hitlerowskiej (w byłych powiatach czeskokcieszyńskim i frysztackim) 1939-1945*, c. d; Týž: *Ofiary okupacji hitlerowskiej*. In: *Okupacja hitlerowska na Śląsku Cieszyńskim*. Czeski Cieszyn 1993, s. 42-52; Týž: *Z problematyki martyrologii ludności zaolziańskiej*. Biuletyn Ośrodka Dokumentacyjnego Kongresu Polaków w Republice Czeskiej, nr II,

Pro srovnání lze uvést výsledky zjišťování počtu obětí na polské straně Těšínska: F. Popiołek uvádí v prvním výzkumu 294 oběti,⁸¹ A. Zajac uvádí 2815 obětí (včetně Židů),⁸² A. Szefer uvádí 1515 obětí na Těšínsku (včetně tzv. Zaolzí).⁸³

Dosavadní výzkumy naznačují, že oběti z řad polského a českého obyvatelstva dosahovaly počtu 2000 osob, přičemž naprostou většinu tvořily oběti z řad Poláků. V tomto počtu nejsou zahrnuty všechny oběti odboje z řad volkslistářů (i když by sem patřily, protože přes 90 % bývalých volkslistářů z Těšínska bylo po válce v očistném řízení rehabilitováno a získalo znovu českou či polskou národnost),⁸⁴ ani celá řada obětí z řad osob, které odešly či musely odejít z Těšínska v období polského záboru ještě před příchodem nacistů, ani stovky obětí zavražděných nacisty na Těšínsku z jiných míst a tady popravených či umučených (oběti veřejných poprav a likvidačních akcí nepocházejících z Těšínska, oběti z řad „ostarbeitrů“ a válečných zajatců), ani oběti rasové perzekuce z řad Židů a Romů, ani zvýšená přirozená úmrtnost obyvatel následkem zhoršených životních podmínek v době okupace či bezprostředně po osvobození. Přičteme-li tedy alespoň předpokládaných asi 2000 obětí židovského původu a přibližně stejný počet volkslistářů padlých v nacistické armádě,⁸⁵ představují oběti okupace na Těšínsku nejméně 6000 osob.

1996, s. 52-55.

⁸¹ POPIOŁEK, Franciszek: *Ofiary okupacji hitlerowskiej w czeskiej części Śląska Cieszyńskiego*, c. d., s. 9.

⁸² ZAJĄC, Antoni: *Lata okupacji*, c. d., s. 284. Přímou pro město Cieszyn uvádí 237 Poláků a 500 Židů.

⁸³ SZEFER, Andrzej: *Straty ludności polskiej na Ziemi Cieszyńskiej w latach okupacji hitlerowskiej*. In: Ruch oporu w Beskidzie Śląskim w latach 1939-1945. Katowice 1968, s. 114-116; Autor vychází ze sbírek J. Mazurka a provádí rozbor zjištěných údajů. Výzkum však nerozlišil národnost obětí, nestanovil ani podíl obětí pocházejících z české části Těšínska a nezachytil všechny těšínské obce.

⁸⁴ PLAČEK, Vilém: *Problém národnostních menšin v Československu za války a v letech 1945-1948*. Slezský sborník 66/1968, s. 433-455; Týž: *K otázce německé volkslisty na Těšínsku*, c. d., s. 97-121; Týž: *K otázce německých volkslist na Těšínsku*. Vlastivědné listy, 5, 1979, č. 1, s. 8-10. Ke 3. 2. 1946 bylo v okrese fryštátském kladně vyřízeno 36 077 žádostí, tj. 92,3 %, a v okrese českotěšínském 40 700 žádostí, tj. 84, 4 % (k 1. 10. 1947 zde zbývalo rozhodnout už jen 371 žádostí).

⁸⁵ ZAHRADNIK, Stanisław: *Zaolziańskie ofiary okupacji hitlerowskiej (w byłych powiatach czeskokcieszyńskim i frysztackim) 1939-1945*, c. d., s. 220. Autor odhaduje počet Židů na 2500 osob a počet padlých vojáků wehrmachtu na "kilkanaście set"; SZEFER, Andrzej: *Straty ludności*, c. d., s. 115. Uvádí 368 padlých vojáků z tzv. Zaolzí; GROBELNÝ, Andělín: *Nacistická národnostní politika a výkon okupačního práva na Těšínsku 1939-1945*. Slezský sborník, 1977, s. 27. Protože údaje o počtech padlých vojáků wehrmachtu nejsou doloženy, pokusil se autor spočítat úmrtní oznámení o padlých a poděkování za projevy soustrastí na stránkách katovického deníku Oberschlesische Zeitung (s působností pro celé Horní Slezsko) za rok 1943 a zjistil 2912 padlých. Skutečný počet padlých byl nepochybně mnohem vyšší.

Příloha:

Seznam obcí okupačního okresu Těšín

(názvy obcí jsou uváděny v němčině a polštině; pokud obec leží na území dnešní ČR, také v češtině)

Města:

1. Freistadt, Frysztat, Fryštát
2. Jablunkau, Jabłonków, Jablunkov
3. Karwin, Karwina, Karviná
4. Neu-Oderberg, Bogumin, Nový Bohumín
5. Orlau, Orłowa, Orlová
6. Skotschau, Skoczów
7. Teschen, Cieszyn, Těšín
8. Trzynietz, Trzyniec, Třinec

Samosprávné obce:

9. Dombrau, Dąbrowa, Doubrava
10. Lazy, Łazy, Lazy
11. Peterswald, Pietwald, Petřvald
12. Poremba, Poręba, Poruba
13. Reichswaldau, Rychwałd, Rychvald
14. Steinau, Stonawa, Stonava
15. Suchau, Sucha, Suchá
16. Ustron, Ustroń
17. Weichsel, Wisła

Úřední okrsky:

18. Bistritz:

- a) Bistritz, Bystrzyca, Bystřice
- b) Niedeck, Nydek, Nýdek

19. Bludowitz:

- a) Bludowitz, Błędowice, Bludovice
- b) Dattin, Datynie, Datyně
- c) Schöbischowitz, Sobiszowice, Soběšovice
- d) Schönhof, Szonów, Šenov
- e) Schumbarg, Szumbark, Šumbark
- f) Zermanitz, Żermanice, Žermanice

g) Zywoitz, Żywocice, Životice

20. Deutsch-Leuthen:

- a) Deutsch-Leuthen, Lutynia Niemiecka, Německá (Dolní) Lutyně
- b) Dittmannsdorf, Dziećmorowice, Dětmarovice
- c) Ober-Leuthen, Lutynia Górna, Horní Lutyně
- d) Wilmersdorf, Wierzniowice, Věřňovice
- e) Zawada, Zawada, Závada

21. Freistadt-Land:

- a) Altstadt, Stare Miasto, Staré Město
- b) Darkau, Darków, Darkov
- c) Katschitz, Kaczyce
- d) Lonkau, Łąki, Louky
- e) Ober-Marklowitz, Marklowice Górne
- f) Nieder-Marklowitz, Marklowice Dolne
- g) Piersna, Piersna, Prstná
- h) Petrowitz, Piotrowice, Petrowice
- i) Roy, Raj, Ráj

22. Golleschau:

- a) Golleschau, Goleszów
- b) Godischau, Godziszów
- c) Kisielau, Kisielów
- d) Ober-Kosakowitz, Kozakowice Górne
- e) Nieder-Kosakowitz, Kozakowice Dolne
- f) Zeislowitz, Cisownica

23. Gross-Gurek:

- a) Brenna, Brenna
- b) Gross-Gurek, Górki Wielkie
- c) Klein-Gurek, Górki Małe
- d) Lipowetz, Lipowiec

24. Hnojnik:

- a) Hnojnik, Gnojnik, Hnojník
- b) Dobratitz, Dobracice, Dobratice
- c) Domaslowitz, Domasłowice, Domaslavice
- d) Kameral-Elgoth, Ligotka Kameralna, Komorní Lhotka
- e) Rzeka, Rzeka, Řeka
- f) Smilowitz, Śmiłowice, Smilovice
- g) Tritiesch, Trzycieź, Střítež
- h) Trzanowitz, Trzanowice, Třanovice

- i) Ober-Toschonowitz, Toszonowice Górne, Horní Tošanovice
- j) Nieder-Toschonowitz, Toszonowice Dolne, Dolní Tošanovice
- k) Ober-Zuckau, Żuków Górny, Horní Žukov
- l) Wielopole, Wielopole, Vělopolí
- m) Wojkowitz, Wojkowice, Vojkovice
- n) Morawka, Morawka, Morávka

25. Istebna:

- a) Istebna, Istebna
- b) Jaworzinka, Jaworzynka
- c) Koniakau, Koniaków
- d) Hertschawa, Herczawa, Hřčava

26. Jablunkau-Land:

- a) Grudek, Gródek, Hrádek
- b) Kossarzisk, Koszarzyska, Košařiska
- c) Ober-Lomna, Łomna Górna, Horní Lomná
- d) Nieder-Lomna, Łomna Dolna, Dolní Lomná
- e) Milikau, Milików, Milíkov
- f) Mosty i. d. Beskiken, Mosty k. Jabłonkowa, Mosty u Jablunkova
- g) Piosek, Piosek, Písek
- h) Boconowitz, Boconowice, Bocanovice
- i) Bukowetz, Bukowiec, Bukovec

27. Neu-Oderberg-Land:

- a) Oderberg, Bogumin, Bohumín
- b) Pudlau, Pudłów, Pudlov
- c) Skrzeczon, Skrzecznoń, Skřečoň
- d) Wirbitz, Wierzbica, Vrbice
- e) Zablatzsch, Zabłocie, Záblatí

28. Seibersdorf:

- a) Seibersdorf, Zebrzydowice
- b) Gross-Kuntschitz, Kończyce Wielkie
- c) Klein-Kuntschitz, Kończyce Małe
- d) Pruchna, Pruchna

29. Skotschau-Land:

- a) Bladnitz, Bładnice
- b) Baumgarten, Dębowiec
- c) Harbutowitz, Harbutowice
- d) Iskrziczin, Iskrzyczyn
- e) Kostkowitz, Kostkowice

- f) Kowali, Kowale
- g) Kitschitz, Kiczyce
- h) Lonczka, Łączka
- i) Miendzyswiec, Międzyświeć
- j) Nierodzim, Nierodzim
- k) Ochab, Ochaby
- l) Perstetz, Pierściec
- m) Pogorsch, Pogórz
- n) Simoradz, Siemoradz
- o) Wislitz, Wiślica
- p) Willamowitz, Wilamowice

30. **Teschen-Land:**

- a) Brzezowka, Brzezówka
- b) Bazanowitz, Bażanowice
- c) Dzingelau, Dzięgielów
- d) Gumna, Gumna
- e) Haslach, Hażlach
- f) Krasna, Krasna
- g) Kotzobends, Kocobędz, Chotěbuz
- h) Mönnichhof, Mniszstwo
- i) Mosty b. Teschen, Mosty k. Cieszyna, Mosty u Těšína
- j) Ogrodzon, Ogrodzona
- k) Punzau, Puńców
- l) Pogwisdau, Podwizdów
- m) Pastwisk, Pastwiska
- n) Roppitz, Ropica, Ropice
- o) Zamarsk, Zamarski
- p) Nieder-Zuckau, Żuków Dolny, Dolní Žukov

31. **Tierlitzko:**

- a) Albersdorf, Olbrachcice, Albrechtice
- b) Grodischt, Grodziszczce, Hradiště
- c) Mistrzowitz, Mistrzowice, Mistřovice
- d) Stanislowitz, Stanisławice, Stanislavice
- e) Nieder-Tierlitzko, Cierlicko Dolne, Dolní Těrlicko
- f) Ober-Tierlitzko, Cierlicko Górne, Horní Těrlicko

32. **Trzynietz-Land:**

- a) Gutty, Guty, Guty
- b) Karpentna, Karpętna, Karpentná
- c) Kojkowitz, Kojkowice, Kojkovice
- d) Konskau, Końska, Korská

- e) Lischbitz, Łyzbice, Lyżbice
- f) Ober-Lischna, Leszna Górna, Horní Líštná
- g) Nieder-Lischna, Leszna Dolna, Dolní Líštná
- h) Niebory, Niebory, Nebory
- i) Oldrzychowitz, Oldrzychowice, Oldřichovice
- j) Tyra, Tyra, Tyra
- k) Wendrin, Wędrynia, Vendryně

(Pramen: Heimatkalender des Kreises Teschen, 2. Jahrgang, 1942, s. 131-134.)

Katovický vládní obvod Hornoslezské provincie Německé říše

Legenda:

a – hranice katovického obvodu, b – státní hranice, c – hranice okresů

1 – Kattowitz, Katowice	10 – Ilkenau, Olkusz
2 – Pless, Pszczyna	11 – Bendsburg, Będzin
3 – Tost, Toszek	12 – Gleiwitz, Gliwice
4 – Tarnowitz, Tarnowskie Góry	13 – Hindenburg, Zabrze
5 – Rybnik, Rybnik	14 – Beuthen, Bytom
6 – Teschen, Cieszyn, Těšín	15 – Königshütte, Chorzów
7 – Bielitz, Bielsko	16 – Sosnowitz, Sosnowiec
8 – Saybusch, Żywiec	17 – zemský okres Katowice
9 – Krenau, Chrzanów	